

๑๕. โยนิโสมนสิการแห่งพุทธภาวนา

Yonisomanasikāra of Buddhistic Mental Development

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

กระบวนการคิดที่แยกกายด้วยอุบายวิธีที่แนบเนียนในใจนั้น ต้องประกอบด้วยหลักการที่ถูกต้องด้วยกุศลธรรม ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” อันเป็นปัญญาที่เกี่วข้องในการพิจารณาธรรม นั่นคือ “กุสโลบาย” ที่จะเอาตัวรอดจากวิกฤตการณ์ทางความคิด ซึ่งตรงกับนัยของ “ปฏิภาณปฏิสัมภิตา” หมายถึง ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณไหวพริบที่ไม่คดโกง คือ ประกอบด้วยจิตที่เป็นกุศลตามแนวทางปฏิบัติด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” อันเป็นพื้นฐานสำคัญในกระบวนการคิด ที่สัมปยุตต์ด้วย “อภิญญาธรรม” คือ ธรรมที่ควรรู้อย่างทั้งหมด โดยจำแนกออกเป็น (๑) **ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรี ๒๒ (๒) ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ (๓) ไตรลักษณ์ (๔) อริยสัจ ๔ (๕) โภธิปักขิยธรรม ๓๗ (๖) อนุปัสสนา ๗ (๗) มหาวิปัสสนา ๑๘ (๘) ปฏิสัมภิตา ๔** สำหรับ “โยนิโสมนสิการ” นี้ ยังแยกพิจารณาเป็น ๒ กรณี คือ (๑) วิธีคิดที่ชาญฉลาดถูกหลักวิธี ที่ทำให้เกิด “ปัญญาสามัญ” ที่มีฐานะเป็น “สมมติสัจจะ” คือ ข้อเท็จจริงที่มนุษย์เป็นผู้บัญญัติตามข้อตกลงกันเอง กับ (๒) วิธีคิดที่ชาญฉลาดถูกหลักวิธี ที่ทำให้เกิด “ปัญญาในสมาธิ” กับ “ปัญญาในวิปัสสนา” ที่มีฐานะเป็น “ปรมาตตสัจจะ” คือ ข้อเท็จจริงตามสภาพที่แท้จริง ที่มีความหมายสูงสุดโดยปรมาตต์ เป็นความจริงตาม “กฎธรรมชาติ” อยู่เหนืออำนาจการกำกับจากจิตใจของมนุษย์และกาลเวลาที่จำกัดอายุขัยของมนุษย์ เช่น พระธรรมในพระพุทธศาสนาผู้มีสภาพเป็นจริงแท้เหนือกาลเวลา เป็นต้น แต่กระบวนการคิด ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” นี้ มีรากฐานมาจากแนวคิดที่พิจารณาสภาวะธรรมทั้งหลายตามที่เป็นจริงด้วยปัญญาที่ว่า: **“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหลายย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา”** คือ การพิจารณาเห็นธรรมด้วยความรู้ในปัจจัยการ ที่เรียกว่า “ธัมมาจฺฉิตฺตญาณ” (ทิพพจักขุญาณ-ปัจจัยปริคคหญาณ) พร้อมด้วย การเห็นความจริงของนามรูปโดย “ไตรลักษณ์” อันนำไปสู่ปัญญาตรัสรู้ด้วย “อริยสัจ ๔” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพิจารณาธรรมทั้งหลายด้วยอุบายวิธีที่แยกกายในใจอย่างชาญฉลาดใน “อนุปัสสนา ๗” และ “มหาวิปัสสนา ๑๘” ที่ทำให้เกิดปัญญา ๓ ประการ ได้แก่ (๑) **ปัญญาในสมาธิ = ญาณ** กับ (๒) **ปัญญาในวิปัสสนา = ญาณ** เพราะฉะนั้น ปัญญาที่สำคัญอันจัดเป็น “พุทธปัญญาญาณ” คือ ปัญญาแห่งความหลุดพ้น ที่เรียกว่า (๑) “ญาณวิโมกข์” กับ (๒) “ญาณวิโมกข์” ที่เกิดจากปัญญาที่เกิดสืบเนื่องใน “โยนิโสมนสิการ” ภายในตน ซึ่งเป็น “ปัญญาเห็นธรรม” คือ เห็นความเกิดของธรรมทั้งหลาย ทั้ง “สังขตธรรม” และเห็นความดับของ “สังขตธรรม” และ “อสังขตธรรม” จึงเกิด “ปัญญาตรัสรู้” ซึ่งหมายถึง “อาสวักขยญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หรือ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ จนมีปริชาสามารถตรัสรู้ธรรมวิเศษได้นั่นคือ “สัมมาสัมโพธิญาณ” และมีปริชาสามารถถึง “การดับขันธปรินิพพาน” ได้ ซึ่งหมายถึง “อนุปาติเสสนิพพาน” ด้วยเพราะนิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ อันเป็นปรมาตตประโยชน์แห่งพุทธปฏิบัติ

บทความที่ ๑๕ ประจำปี ๒๕๕๘ – โยนิโสมนสิการแห่งพุทธทาวนา

ทักษะกระบวนการคิดโดยรู้จักหาทางเลือก ที่จะทำให้ตนเข้าใจได้รวดเร็ว ซึ่งเป็นการต่อองค์ความรู้ ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” (Yonisomanasikāra – Critical Reflection) หมายถึง “การใช้ความคิดถูกวิธี” คือ การทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สืบหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิจารณาเหตุด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบ และโดย “อุบายวิธี” ให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย นั่นคือ (๑) มีปัญญาเห็นสาเหตุแห่งทุกข์ คือ มีวิธีคิดตาม “อนุโลมปฏิจจนุปบาท” (สมุทัยสังข์) โดยรู้ว่า “อวิชชา” เป็นเหตุแห่ง “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” และ (๒) มีปัญญาเห็นอุบายวิธีดับเหตุแห่งทุกข์นั้นๆ คือ มีวิธีคิดตาม “ปฏิโลมปฏิจจนุปบาท” (นิโรธสังข์) โดยรู้ว่า การดับ “อวิชชา” เป็นการดับเหตุแห่ง “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” เช่นกัน นั่นคือ มีวิธีคิดตามหลัก “ปฏิจจนุปบาท ๑๒-ปัจจยการ ๑๒” ที่มีองค์แห่งปัจจยการในปฏิจจนุปบาท โดยพิจารณาตาม “อัทธา ๓” ดังนี้ (๑) อดีต = อวิชชา-สังขาร (๒) ปัจจุบัน = วิญญาณ-นามรูป-สฬายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ (๓) อนาคต =ชาติ-ชราและมรณะ (๔) ผลวิบาก = โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส รวมทั้งวิธีคิดตามหลักกรรม “ปฏิจจนุปบันธกรรม” ได้แก่ อัทธา ๓-สังขเป ๔-สนธิ ๓-วิภูฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒ รวมทั้ง กฎแห่งกรรม-กัมมัตสกตาแห่งตน ความรู้เห็นในปัจจยการดังกล่าวนี้ ที่เรียกว่า “ปัจจยปริคคญาณ” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖: เรียกอีกอย่างว่า กังขาวิตรณญาณ-ธัมมัญญิตินญาณ) หมายถึง ญาณกำหนดรู้ปัจจยของนามและรูป คือรู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจจนุปบาท ก็ดี ตามแนวกฎแห่งกรรม ก็ดี ตามแนววิภูฏะ ๓ ก็ดี เป็นต้น ดังกล่าวนั้น ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็น “อุบายวิธี” ในหลักกรรม “กังขาวิตรณวิสุทธิ” (ข้อ ๔ ในวิสุทธิ ๓) คือ ความหมดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรู้ปัจจยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ ข้อนี้ตรงกับ “ธรรมจิติญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทัสสนะ” จัดเป็นขั้นกำหนดสมุทัยสังข์ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ที่บรรลุเข้าถึง “จตุตถญาณ” ได้ ย่อมดับ “นิรวณูปกิเลส” ทั้งหลาย และ “สุขและทุกข์” (อุเบกขา-เอกกคคา) และลู่ถึง “ทิพพจักขุญาณ-จตุปปาตญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชชา ๓ คือ ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ) ได้เช่นกัน คือ ปรินิพพานยังรู้จุดและอุปติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม หรือเกิด “กัมมัตสกตญาณ” นอกจากนี้ “จตุตถญาณ” ยังเป็นบาทฐานที่ทำให้เกิด “วิปัสสนาญาณ” (ข้อ ๑ ในวิชชา ๘ คือ ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ) หมายถึง ญาณในวิปัสสนา ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารหรือนามรูปโดยไตรลักษณ์ มีต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ ต่อเนื่องกัน ได้แก่ ตั้งแต่ สัมมสนญาณ-วิปัสสนาญาณ ๕ จนถึง โคตรภูญาณ (ข้อ ๓-๑๓ ในญาณ ๑๖) ซึ่งอาจเรียกว่า “วุฏฐานคามินีวิปัสสนา” เพื่อให้ถึง “อริยมรรค ๔” หรือ “มัคคญาณ” (ข้อ ๑๔ ในญาณ ๑๖) เพราะฉะนั้น “โยนิโสมนสิการ” จึงต้องสัมปยุตต์ด้วย “ปัญญาในสมาธิ” กับ “ปัญญาในวิปัสสนา” ที่เกี่ยวคู่กันด้วย “โพธิปักขยธรรม ๓๗” เช่นกัน ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔-สัมมัปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-อริยมรรคมีองค์ ๘

ดังนั้น คำว่า “โยนิโสมนสิการ” (Yonisomanasikāra –Critical Reflection) ก็ย่อมเป็นคำที่มีความหมายถึง “เขว่นปัญญา–ปฏิภาณไหวพริบ” ที่ประกอบด้วย คุณชาติของ “พาหุสัจจะ” (ข้อ ๒ ในนาถกรรมธรรม คือ ธรรมทำที่ฟัง ธรรมสร้างที่ฟัง คุณธรรมที่ทำให้ฟังคนได้ และ ข้อ ๕ ในอริยทรัพย์ คือ ทรัพย์อันประเสริฐ เป็นของติดตัว อยู่ในจิตใจ) หมายถึง ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ความเป็นผู้ได้เรียนรู้อากหรือคงแก่เรียน ได้แก่ (๑) “พหุสุตตะ” –ได้ยินได้ฟังมาก คือ ศึกษาคัมภีร์ วิจัยธรรม มาดี (๒) “ธตา” –ทรงจำไว้ได้ คือ เข้าใจในเนื้อหาสาระขององค์ความรู้ (๓) “วจสา ปริจิตา” –คล่องปาก คือ พูดอธิบายไม่ติดขัด เกิดความชำนาญเชี่ยวชาญ เพราะมีปัญญาลึกซึ้ง (๔) “มนธานูปุจฉิตา” –เจตนา คือ ระลึกรู้ตัวด้วยสติสัมปชัญญะ ไม่หลงไม่ลืม และ (๕) “ทิฏฐิยา สุปุทธิวิหิตา” –พบได้ด้วยทฤษฎี คือ อธิบายได้ด้วยหลักการอย่างมีเหตุผล มีปัญญามาก ประการสำคัญ ยังต้องประกอบด้วยปัญญาที่เกิดจากการพิจารณาธรรมทั้งหลายอยู่เนืองๆ นั่นคือ คำว่า “ธรรมทั้งปวง” หมายถึง กลุ่มธรรมใน “อภิญญายชธรรม” คือ ธรรมที่ควรรู้อย่าง ได้แก่ จันท์ ๕–อายุตนะ ๑๒–ธาตุ ๑๘–กุศลธรรม–อกุศลธรรม–อัปายกตธรรม–กามาวจรธรรม–รูปาวจรธรรม–อรูปาจรธรรม–โลกุตระธรรม โดยที่บุคคลนั้นต้องหมั่นประกอบความเพียรด้วย “มนสิการกรรมฐาน” ตามลำดับด้วยหลัก “อนุปพพปฏิปทา” ได้แก่ อนุปัสสนา ๗–มหาวิปัสสนา ๑๘–การจำแนกอารมณ์ ๓๘–โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ในการ “มนสิการกรรมฐาน” อย่างสืบเนื่องให้มาก ย่อมทำให้เกิดปัญญาทั้งในสมาธิและวิปัสสนา ดังนี้

“ปัญญา ๑๐” หมายถึง ความรอบรู้–ความรู้ทั่ว–ความเข้าใจ–ความรู้ซึ่ง ได้แก่

- (๑) “ชวนปัญญา” —ปัญญาเร็ว โดยเจริญ “อนิจจานุปัสสนา” [เห็นความไม่เที่ยง]
- (๒) “นิพเพธิกปัญญา” —ปัญญาทำลายกิเลส โดยเจริญ “ทุกขานุปัสสนา” [เห็นความทุกข์]
- (๓) “มหาปัญญา” —ปัญญามาก โดยเจริญ “อนัตตานุปัสสนา” [เห็นความไม่ใช่ตัวตน]
- (๔) “ติคขปัญญา” —ปัญญาคมกล้า โดยเจริญ “นิพพิทานุปัสสนา” [หน่ายในกองทุกข์]
- (๕) “วิบูลปัญญา” —ปัญญากว้างขวาง โดยเจริญ “วิราทานุปัสสนา” [ดับความกระหายวิภูณะ]
- (๖) “คัมภีร์ปัญญา” —ปัญญาลึกซึ้ง โดยเจริญ “นิโรธานุปัสสนา” [ดับกิเลส]
- (๗) “อัสถามันตปัญญา” —ปัญญาไม่ใกล้ โดยเจริญ “ปฏินิสัสคคานานุปัสสนา” [สลัดคืน]
- (๘) “ปฏิสัมภิตา ๔” —ปัญญาแตกฉาน โดยเจริญ “อนุปัสสนา ๗” [ปัญญาแตกฉาน–อุเบกขา]
- (๙) “ปุลลปัญญา” —ปัญญาแน่นหนา โดยเจริญ “ปัญญา ๘” [ความรู้ทั่วถ้วน–ทัฬหปัญญา]
- (๑๐) “หาตปัญญา” —ปัญญาร่าเริง โดยเจริญ “ปัญญา ๙” [ทิพยจักขุ–ปัญญาจักขุ]

คำนิยามแห่งไวพจน์ใน “ปัญญา”

ความมีสติสัมปชัญญะ นั่นคือ (๑) **ปัญญา** กิริยาที่รู้ชัด – ความวิจย – ความเลือกสรร – ความวิจยธรรม – ความกำหนดหมาย – ความเข้าไปกำหนด – ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ – ภาวะที่รู้ – ภาวะที่ฉลาด – ภาวะที่รู้ละเอียด – ความรู้แจ่มแจ้ง – ความคั่นคิด – ความใคร่ครวญ – ปัญญาเหมือนแผ่นดิน – ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส – ปัญญาเป็นเครื่องนำทาง – ความเห็นแจ้ง – ความรู้ชัด – ปัญญาเหมือนประดัก

(๒) **ปัญญา** ปัญญินทรีย์ – ปัญญาพละ – ปัญญาเหมือนศัสตรา – ปัญญาเหมือนปราสาท – ความสว่าง คือปัญญา – แสงสว่างคือปัญญา – ปัญญาเหมือนประทีป – ปัญญาเหมือนดวงแก้ว – ความไม่หลง – ความวิจยธรรม – สัมมาทิฏฐิ

ฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมนั้น การจะเกิดทักษะชำนาญในกระบวนการคิดทั้ง (๑) **ปัญญาสามัญแห่งวิสัยของโลกิยะ** กับ (๒) **ปัญญาในวิปัสสนาแห่งวิสัยของโลกุตตระ** ได้แก่ **จินตามยปัญญา** **สุตมยปัญญา** **ภาวนามยปัญญา** นั้น ย่อมใช้เวลายาวนานด้วยปฏิบัติที่ลำบากและรู้ผลได้ช้า ต้องมีความอดทนขยัน ที่เรียกว่า “**ทุกขาปฏิบัติ ทนุภาณิญา**” (ข้อ ๒ ในปฏิปทา ๔) หมายถึง “**ปฏิบัติลำบาก-ทั้งรู้ได้ช้า**” ฉะนั้น “**โยนิโสมนสิการ**” ที่ต้องประกอบด้วย “**ปัญญา ๑๐**” โดยเฉพาะ ความเป็นบุคคลผู้บรรลุ “**ปฏิสัมภิทา ๔**” ที่เรียกว่า “**ปฏิสัมภิทูปัตตะ**” (ข้อ ๕ ในอรหัตต์ ๕: ผู้บรรลุอรหัตตผลแล้ว ท่านผู้สมควรรับทักษิณาและการเคารพบูชาอย่างแท้จริง) เพราะฉะนั้น การจะบรรลุอรหัตตผลได้นั้น ก็ต้องผ่านการฝึกฝนมาอย่างหนักหน่วง ซึ่งในช่วงระหว่างปฏิบัติธรรมนั้น ทักษะการคิดเพื่อให้เกิด “**สัมมาทิฏฐิ**” นั้น ย่อมประกอบด้วย “**โยนิโสมนสิการ**” กับ “**ปรโตโฆสะ**” อันเป็น “**ปัญญาสามัญ**” (ยังไม่ใช่ “**ญาณ**” ในวิปัสสนาภูมิ) เช่นกัน แต่การบรรลุถึง “**ความเป็นอริยบุคคล: บุคคลผู้ประเสริฐ**” ได้นั้น ต้องประกอบด้วย (๑) “**โยนิโสมนสิการ-ปรโตโฆสะ**” ที่เป็น “**โลกิยสัมมาทิฏฐิ**” และ (๒) “**โยนิโสมนสิการ-ปรโตโฆสะ**” ที่เป็น “**โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ**” กล่าวโดยสรุป ดังนี้

ปัญญาสามัญทางวิสัยของโลก	
โยนิโสมนสิการ-ทักษะกระบวนการคิด	ปรโตโฆสะ-การศึกษาค้นคว้า การวิจย
จินตามยปัญญา	สุตมยปัญญา
สมถภาวนา	วิปัสสนาภาวนา
จินตามยญาณ	สุตมยญาณ
ภาวนามยปัญญา	
จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง	
ศีล-สมาธิ-ปัญญา-วิมุตติ-วิมุตติญาณทัสสนะ	
พุทธปัญญาญาณ	

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า “โยนิโสมนสิการ” เป็นหัวใจปัญญาหรือความฉลาดมีไหวพริบที่จะเรียกรู้สิ่งต่างที่อยู่รอบตัว ที่ปฏิสังขตพร้อมด้วย “ปรโตโฆสะ” ได้พัฒนา “ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา” จากสังคมแวดล้อมที่เรียกว่า “กระบวนการจัดเกลาทางสังคม” (Socialization) ซึ่งเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงวัฒนธรรมจากรุ่นบรรพบุรุษไปสู่รุ่นลูกหลาย เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี อันเป็นภูมิชาวบ้านในแต่ละถิ่น จนรวมถึง “สถาบันครอบครัว” คือ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ตามสภาพปัญญาที่มีอยู่ให้แก่ลูกต่อไป “กระบวนการเรียนรู้” (Learning Process) ย่อมเกิดขึ้นคู่กับ “กระบวนการรับรู้” (Acquisition Process) อันเป็นธรรมคู่กัน คำว่า “กระบวนการเรียนรู้” (Education) คือ ทักษะการสร้างประสบการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดจาก “อินทรีย์ ๖” (ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ) กับ “อารมณ์ ๖” (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรม) ที่มากระทบกันเป็นแดนความรู้ ที่จิตรับรู้แจ้งในอารมณ์นั้นๆ ซึ่งเป็นกระบวนการทาง “ปรโตโฆสะ” ส่วน “กระบวนการรับรู้” (Acquisition) คือ เขาวน ไหวพริบ พรสวรรค์ ความเป็นอัจฉริยะ ความเป็นทางปัญญาที่ล้ำเลิศ อันเกิดจากกระบวนการประมวลผลองค์ความรู้ภายในตัว ที่สะสมทักษะประสบการณ์นี้สืบต่อเนื่องในตนเอง อันเกิดจากความถึงพร้อมด้วย “โยนิโสมนสิการ” ที่เรียกว่า “อริยทรัพย์ ๗” อันเป็นสภาวะอันดีและถูกต้องแห่ง “ธัมมานุวัตรปฏิบัติ” คือ การปฏิบัติธรรมอันถูกต้องตามคลองธรรม ดังนี้

“อริยทรัพย์ ๗” หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ-ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ได้แก่

- (๑) “ศรัทธา” —ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
- (๒) “ศีล” —การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
- (๓) “hiri” —ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
- (๔) “โอตตัปปะ” —ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
- (๕) “พหุสัจจะ” —ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
- (๖) “จาคะ” —ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- (๗) “ปัญญา” —ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

เพราะฉะนั้น “กระบวนการรับรู้” (Acquisition) จึงเป็นสภาวะกระบวนการทางสมองที่เกิดการหยั่งรู้ขึ้นภายในตน คือ ประกอบด้วย “ญาณทัตถะ” (สมาธิ) กับ “ญาณ” (วิปัสสนา) อันเป็นคุณชาติของผู้มีปัญญา มาก เช่น นักวิชาการ นักวิทยาศาสตร์ นักประดิษฐ์ นักปราชญ์เมธี ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ สัตบุรุษ ผู้ทรงศีล ผู้ทรงธรรม อริยบุคคล พระอรหันต์ ความแตกต่างในบุคคลเหล่านี้ คือ “มีศีล-ไม่มีศีล” ถ้าเป็นผู้มีศีล ก็จะได้คุณสมบัติแห่งพุทธบริษัทเต็มขั้น “ไตรสิกขา” คือ “ศีล-สมาธิ-ปัญญา” ไมใช่สามัญในปุถุชนทั่วไป แต่ต้องเป็น (๑) อริศีล ซึ่งปฏิสังขตด้วย สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ (๒) อริจิตต์ ซึ่งปฏิสังขตด้วย สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ (๓) อริปัญญา ซึ่งปฏิสังขตด้วย สัมมาทิฏฐิ-สัมมา

สังกัปปะ อันเป็นคุณชาติของพระอรหันต์ผู้เป็นอริสาวกของพระตถาคต อนึ่ง ปุุชชนสามัญทั่วไป (พาล
ปุุชชน-อันธปุุชชน) มีเพียง “จรรยาบรรณอาชีพ-จริยธรรมทางสังคม” (Business Ethics) ไม่เพียงพอ ไม่ใช่
ทางแห่งกระแสในอริยบุคคลทางพระพุทธศาสนา เพราะโลกียธรรมทั้ง ๒ อย่าง เป็นเรื่องโลกสมมติบัญญัติ
ไว้ คือ “สมมติสังขะ” ไม่ใช่ “กฎธรรมชาติ” ไม่ใช่ “ปรมาตตสังขะ” ตามหลักพระอภิธรรมปิฎกบัญญัติไว้
จัดเป็น “เดรัจฉานวิชา” (วิชาความรู้ที่ไม่เกื้อกูลในการดับกิเลสและทุกข์ทั้งปวง) อยู่ ไม่ใช่ทางปัญญาแห่ง
“มัชฌิมาปฏิปทา” ที่จะป็นธรรมเครื่องขัดเกลากิเลส “ศีลเลขธรรม” หรือ ธรรมเครื่องปลอดภัยจากโยค
ธรรมทั้งหลาย “โยคเกษมธรรม” อันเป็นธรรมที่ถูกต้อง “ญายธรรม” คือ “อริยมรรคมีองค์ ๘” อันเป็นธรรม
เครื่องให้หลุดพ้นจากวัฏฏะ ให้พิจารณาด้วยแห่ง “ศีลเลขธรรม” ดังนี้

ว่าด้วย คุณ ๕ ประการ

(พระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที 233 FILE 17)

“คุณ ๕” นี้ (ความมกน้อย-ความสันโดษ-ความขัดเกลากิเลส-ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย-และ-การปรารภความ
เพียร ให้เปรียบเทียบกับ “ลักษณะตัดสินธรรมวินัย” ได้แก่ (๑) วิราคะ-ความคลายกำหนด (๒) วิสังโยค-
ความหมดเครื่องผูกมัด (๓) อปจยะ-ความไม่พอกพูนกิเลส (๔) อปปัจจตา-ความอยากอันน้อย (๕)
สันตุฎฐี-ความสันโดษ (๖) ปวิเวก-ความสงัด (๗) วิริยารัมภะ-การประกอบความเพียร (๘) สุภรตา-ความ
เลี้ยงง่าย ธรรมทั้งหมดหมวดนี้ ตรัสแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี) ของภิกษุณั้ันบริบูรณ์อย่างนี้แล้ว ก็จักช่วย
ให้กถาวัตถุ ๑๐ บริบูรณ์อย่างไร

อธิบายว่า: ในจำนวนคุณธรรมทั้ง ๕ นั้น กถาวัตถุ ๑ ประการ คือ (๑) ความเป็นผู้มกน้อย (๒) ความสันโดษ
และ (๓) การปรารภความเพียร ที่มาในพระบาลีนี้ันแล รวมกันเข้าได้กับ “ศีลเลขธรรม” เพราะว่ “ศีลเลข
ธรรม” นี้ เป็นชื่อของกถาวัตถุเหมือนกันทุกข้อ สมด้วยพระดำรัสทีพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า:

“ดูก่อนอานนท กั้แลกถานั้ัน เป็นเครื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง สะดวกแก่การเปิดเผยจิต (ออกจาก
กิเลส) เป็นไปพร้อม เพื่อ (๑) “นิพพิทา-เอกัันตนิพพิทา” (ความหน่ายสิ้นเชิง ไม่หลงไหลเคลิบเคลิ้ม)
โดยส่วนเดียว เพื่อ (๒) “วิราคะ” (การส้ารอกกิเลส ความคลายกำหนด ไม่ยึดติดรัดตัว เป็นอิสระ) เพื่อ
(๓) “นิโรธะ” (การดับกิเลส ความดับ หมดกิเลสหมดทุกข์) เพื่อ (๔) “อุปสมะ” (การสงบระงับกิเลส
ความสงบ) เพื่อ (๕) “อภิญญา” (ปัญญาอันยิ่ง ความรู้ยิ่ง ความรู้ชัด) เพื่อ (๖) “สัมโพธะ” (การตรัสรู้)
เพื่อ (๗) “พระนิพพาน” (ความดับสนิทแห่งกิเลส) กถานั้ันคืออะไร ได้แก่ “อปปัจจกถา” (กล่าวว่
ด้วยความมกน้อย)” หมายเหตุ: ธรรมทั้งหมดในข้อนี้ ฟังรู้ว่ เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตสุสานั้ คือ
“คำสอนของพระศาสดา” ได้ตรัสแก่พระอุบาลีด้วยเช่นกัน

ความพิสดารเป็นดังว่มานี้ คุณ ๕ ประการบริบูรณ์ก็จักช่วยให้กถาวัตถุ ๑๐ บริบูรณ์ได้อย่างนี้

เพราะฉะนั้น ในทุกขั้นตอนของการพิจารณาพระธรรมอันเป็น (๑) “ปฏิบัติศาสนา” (สุตมยญาณ) ทั้งหลาย หมายถึง คำสอนฝ่ายปฏิบัติ คำสอนที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ “สัมมาปฏิบัติ-อนุโลมปฏิบัติ-อปัจจุบันิกปฏิบัติ-อันวัตตปฏิบัติ-สัมมานุชัมมปฏิบัติ” กล่าวคือ “การบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์-ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย-โภชนมัตตัญญูตา-ชาคริยานุโยค-สติสัมปชัญญะ-สติปัญฐาน ๔-สัมมัมปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมืองค์ ๘” ฉะนั้น ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาจะต้องหมั่นเจริญกรรมประกอบใน (๒) “โยนิโสมนสิการ” (จินตามยญาณ) ด้วยอุบายวิธีที่แยบคายในใจทุกครั้งไป เพื่อให้รู้เห็นใน (๓) “ปัจจุบันธรรม” (ภาวนามยญาณ) ในอันดับต่อไปนี้ ให้พิจารณาถึงทักษะในการเจริญสมถภาวนากับวิปัสสนาภาวนา (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 265-268 FILE 69) ดังนี้

[๔๕๕] (๑) ปุถุชนเจริญสมาธิ ย่อมเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (๒) พระเสขะเจริญสมาธิ ย่อมเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (๓) ท่านผู้ปราศจากราคะเจริญสมาธิ ย่อมเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

(๑) ปุถุชนเจริญสมาธิ ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๗” (๒) พระเสขะเจริญสมาธิ ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๘” (๓) ท่านผู้ปราศจากราคะเจริญสมาธิ (วิตรรก) ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐”

[๔๖๐] (๑) “ปุถุชนเจริญสมาธิ” ย่อมเป็น “ผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๗” เป็นไฉน

ปุถุชนผู้มีตนอันพิจารณาแล้ว ย่อมประกอบด้วยคุณ ดังนี้

- (๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์ (นิมิตอันให้เกิดขึ้น)
- (๒) เป็นผู้ฉลาดให้ความตั้งไว้ซึ่งสมถนิมิต
- (๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งปักคหนิมิต
- (๔) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความไม่พึงชาน
- (๕) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งโอภาส
- (๖) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความร่าเริง
- (๗) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอุเบกขา

ปุถุชนเจริญสมาธิ ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๗” เหล่านี้

(๒) “พระเสขะเจริญสมาธิ” ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๘” เป็นไฉน
พระเสขะมีตนอันพิจารณาแล้ว ย่อมประกอบด้วยคุณ ดังนี้

- (๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์
- (๒) เป็นผู้ฉลาดให้ความตั้งไว้ซึ่งสมณินิimit
- (๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งปคคหนิimit
- (๔) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความไม่ฟุ้งซ่าน
- (๕) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งโอภาส
- (๖) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความร่าเริง
- (๗) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอุเบกขา
- (๘) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความเป็นธรรมอย่างเดียว

พระเสขะผู้เจริญสมาธิ ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๘” เหล่านี้

(๓) “ท่านผู้ปราศจากราคะเจริญสมาธิ” ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐” เป็นไฉน
ท่านผู้ปราศจากราคะมีตนอันพิจารณาแล้ว ย่อมประกอบด้วยคุณ ดังนี้

- (๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์ – **อารมณ์อุปฐานกุสโล** (กรรมฐานนิimit)
- (๒) เป็นผู้ฉลาดให้ความตั้งไว้ซึ่งสมณินิimit – **สมณินิimitอุปฐานกุสโล** (องค์มาน)
- (๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งปคคหนิimit – **ปคคหนิimitอุปฐานกุสโล** (มีความเพียรพอดี)
- (๔) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความไม่ฟุ้งซ่าน – **อวิหขุอุปฐานกุสโล** (ไม่ฟุ้งซ่าน)
- (๕) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งโอภาส – **โอภาสอุปฐานกุสโล** (ญาโณภาส-ธรรมสังเวช)
- (๖) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความร่าเริง – **สมุปลัทธอุปฐานกุสโล** (ระลึกถึงพระรัตนตรัย)
- (๗) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอุเบกขา – **อุเบกขุอุปฐานกุสโล** (ไม่ข่มไม่ยกย่อง)
- (๘) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความเป็นธรรมอย่างเดียว – **เอกตตุอุปฐานกุสโล** (ธรรมคู่ปรปักษ์กัน)
- (๙) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ – **ญาณอุปฐานกุสโล** (อัสสัมโมหญาณ-ไม่หลงใหล)
- (๑๐) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งจิต – **จิตตอุปฐานกุสโล-วิมุตตอุปฐานกุสโล** (อรหัตผลวิมุตติ)

ท่านผู้ปราศจากราคะเจริญสมาธิ ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐” เหล่านี้

[๔๖๑] (๑) ปุถุชนเจริญวิปีสสนา ย่อมเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (๒) พระเสขะเจริญวิปีสสนา ย่อมเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร (๓) ท่านผู้ปราศจากราคะเจริญวิปีสสนา (พระอเสขะ) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

(๑) ปุถุชนเจริญวิปีสสนา ย่อมเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๕ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๕ (๒) พระเสขะเจริญวิปีสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ (๓) ท่านผู้ปราศจากราคะเจริญวิปีสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ (ในข้อนี้ ให้เปรียบเทียบ คำว่า “มีความเกิด-มีความดับ” หรือ “มีขึ้น-ปราศจาก”)

[๔๖๒] (๑) “ปุถุชนเจริญวิปีสสนา” ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๕” เป็นไฉน “เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๕” เป็นไฉน

ปุถุชนเจริญวิปีสสนา ย่อมประกอบด้วยคุณ ดังนี้

- (๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นของไม่เที่ยง –อนิจจตา
- (๒) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นของเที่ยง –นิจัตถัญญา
- (๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นทุกข์ –ทุกข์ตา
- (๔) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นสุข –สุขัตถัญญา
- (๕) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นอนัตตา –อนัตตตา
- (๖) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นอัตตา –อัตตัตถัญญา
- (๗) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความสิ้นไป –ขยา-ขยชมมตา
- (๘) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นก้อน –ฉนัตถัญญา
- (๙) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเสื่อมไป –วยชมมตา
- (๑๐) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความประมวลมา –อายุหนา (กรรมอันปรุงแต่งปฏิสนธิ)
- (๑๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความแปรปรวน –วิปริณาม
- (๑๒) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความยั่งยืน –ฐวัตถัญญา
- (๑๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยเป็นสภาพหามิติดมิได้ -อนิมิต
- (๑๔) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยเป็นสภาพมีนิमित –นิมิตตัตถัญญา
- (๑๕) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยเป็นสภาพไม่มีที่ตั้ง –อัปปนิหิตา
- (๑๖) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยเป็นสภาพมีที่ตั้ง –ปณิธิ
- (๑๗) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยเป็นสภาพสูญ –สุญญตา
- (๑๘) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความยึดมั่น –อภินิเวส

ปุถุชนเจริญวิปีสสนา ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๕” เหล่านี้ “เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๕” เหล่านี้

(๒) พระเสขะเจริญวิปัสสนา ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐” เป็นไฉน ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐” เป็นไฉน

พระเสขะเจริญวิปัสสนา ย่อมประกอบด้วยคุณ ดังนี้

- (๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นของไม่เที่ยง
- (๒) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นของเที่ยง
- (๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นทุกข์
- (๔) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นสุข
- (๕) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นอนัตตา
- (๖) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นอัตตา
- (๗) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความสิ้นไป
- (๘) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นก้อน
- (๙) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเสื่อมไป
- (๑๐) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความประมวลมา
- (๑๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความแปรปรวน
- (๑๒) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความยั่งยืน
- (๑๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยเป็นสภาพหानิมิตมิได้
- (๑๔) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยเป็นสภาพมิมิต
- (๑๕) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยเป็นสภาพไม่มีที่ตั้ง
- (๑๖) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยเป็นสภาพมีที่ตั้ง
- (๑๗) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยเป็นสภาพสูญ
- (๑๘) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความยึดมั่น
- (๑๙) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ
- (๒๐) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสิ่งมิใช่ญาณ

พระเสขะเจริญวิปัสสนา ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐” เหล่านี้ “เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐” เหล่านี้

(๓) ท่านผู้ปราศจากราคะเจริญวิปัสสนา ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒” เป็นไฉน “เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒” เป็นไฉน

ท่านผู้ปราศจากราคะเจริญวิปัสสนา ย่อมประกอบด้วยคุณ ดังนี้

- (๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นของไม่เที่ยง
- (๒) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นของเที่ยง
- (๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นทุกข์
- (๔) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นสุข
- (๕) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นอนัตตา
- (๖) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นอัตตา
- (๗) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความสิ้นไป
- (๘) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นก้อน
- (๙) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเสื่อมไป
- (๑๐) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความประมวลมา
- (๑๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความแปรปรวน
- (๑๒) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความยั่งยืน
- (๑๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยเป็นสภาพหानิมิตมิได้
- (๑๔) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยเป็นสภาพมีนิमित
- (๑๕) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยเป็นสภาพไม่มีที่ตั้ง
- (๑๖) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยเป็นสภาพมีที่ตั้ง
- (๑๗) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยเป็นสภาพสูญ – สุธมฺมกุฎุปฏฐานกุสโล – สุธมฺมโต อูปฏฐานกุสโล
- (๑๘) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความยึดมั่น
- (๑๙) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ – ญาณูปฏฐานกุสโล
- (๒๐) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสิ่งมิใช่ญาณ
- (๒๑) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เกี่ยวข้อง – วิสญฺญูปฏฐานกุสโล
- (๒๒) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเกี่ยวข้อง – สญฺญูกานูปฏฐานกุสโล
- (๒๓) เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความดับ – นิโรธูปฏฐานกุสโล
- (๒๔) เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสังขาร

ท่านผู้ปราศจากราคะเจริญวิปัสสนา ย่อม “เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒” เหล่านี้ “เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วย ๑๒” เหล่านี้

อีกประการหนึ่งนั้น ให้พิจารณากรณีของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า “ตถาคต” เพราะเสด็จไปอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ (พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 199–201 FILE 32) ดังนี้

- (๑) ทรงละ **กามฉันทะ** (ความพอใจในกาม) ด้วย **เนกขัมมะ**
- (๒) ทรงละ **พยาบาท** (ความขัดเคืองแค้นใจ) ด้วย **ความไม่พยาบาท**
- (๓) ทรงละ **ถีนมิทธะ** (ความหดหู่และเซื่องซึม) ด้วย **อาโลกสัญญา**
- (๔) ทรงละ **อุทธัจจกุกกุจะ** (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) ด้วย **ความไม่ฟุ้งซ่าน**
- (๕) ทรงละ **วิจิกิจฉา** (ความลังเลสงสัย) ด้วย **การกำหนดธรรม**
- (๖) ทรงทำลาย **อวิชา** (ความไม่รู้) ด้วย **พระปรีชาญาณ**
- (๗) ทรงบรรเทา **อหิริ** (ความไม่ยินดี) ด้วย **ความปรามोध**
- (๘) ทรงเปิดบานประตู คือ **นิวรรณ** (สิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม) ด้วย **ปฐมฌาน**
- (๙) ทรงสงบ **วิตกวิจารณ์** (ตรึกและตรอง) ด้วย **ทุติยฌาน**
- (๑๐) ทรงหน่าย **ปีติ** (ความอึดใจ ความดื่มด่ำ) ด้วย **ตติยฌาน**
- (๑๑) ทรงละ **สุขทุกข์** (สบายใจทุกข์ใจ = ได้ อุเบกขา) ด้วย **จตุตถฌาน**
- (๑๒) ทรงก้าวล่วง **รูปสัญญา ปฏิสนธิสัญญา นานัตตสัญญา** ด้วย **อากาสนัญญาตนสมาบัติ**
- (๑๓) ทรงก้าวล่วง **อากาสนัญญาตนสัญญา** ด้วย **วิญญาณัญญาตนสมาบัติ**
- (๑๔) ทรงก้าวล่วง **วิญญาณัญญาตนสัญญา** ด้วย **อาภิญญัญญาตนสมาบัติ**
- (๑๕) ทรงก้าวล่วง **อาภิญญัญญาตนสัญญา** ด้วย **เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ**
- (๑๖) ทรงละ **นิจสัญญา** (สำคัญว่าเที่ยง) ด้วย **อนิจจานุปัสสนา**
- (๑๗) ทรงละ **สุขสัญญา** (สำคัญว่าสุข) ด้วย **ทุกขานุปัสสนา**
- (๑๘) ทรงละ **อัตตสัญญา** (สำคัญว่ามีตัวตน) ด้วย **อนัตตานุปัสสนา**
- (๑๙) ทรงละ **นันทิ** (ความเพลิดเพลิน) ด้วย **นิพพิทานุปัสสนา**
- (๒๐) ทรงละ **ราคะ** (ตัณหาไม่มีความอึด) ด้วย **วิราคานุปัสสนา**
- (๒๑) ทรงละ **สมุทัย** (เหตุเกิดราคะ) ด้วย **นิโรธานุปัสสนา**
- (๒๒) ทรงละ **อาทาน** (ความยึดมั่น) ด้วย **อุปสมานุปัสสนา**
- (๒๓) ทรงละ **มนสัญญา** (สำคัญว่าเป็นก้อน) ด้วย **ขยานุปัสสนา**
- (๒๔) ทรงละ **อายุหนา** (การประมวณมา) ด้วย **วยานุปัสสนา**
- (๒๕) ทรงละ **ฐวสัญญา** (สำคัญว่ายั่งยืน) ด้วย **วิปริณามานุปัสสนา**
- (๒๖) ทรงละ **นิमितตสัญญา** (เครื่องหมายว่าเที่ยง) ด้วย **อนิมิตตานุปัสสนา**
- (๒๗) ทรงละ **ปณิธิ** (การตั้งมั่นแห่งกิเลส) ด้วย **อัปณิหิตานุปัสสนา**
- (๒๘) ทรงละ **อภิเนวส** (ยึดมั่น) ด้วย **สุญญตานุปัสสนา**

- (๒๙) ทรงละ **สาราทานาภินิวสะ** (ยึดมั่นด้วยยึดถือว่าเป็นสาระ) ด้วย **อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา**
- (๓๐) ทรงละ **สัมโมหาภินิวสะ** (ยึดมั่นด้วยความลุ่มหลง) ด้วย **ยถาภูตญาณทัสสนะ**
- (๓๑) ทรงละ **อาลยาภินิวสะ** (ยึดมั่นในอาลัย) ด้วย **อาทีนวานุปัสสนา**
- (๓๒) ทรงละ **อัปปฏิสังขา** (ไม่พิจารณา) ด้วย **ปฏิสังขานุปัสสนา**
- (๓๓) ทรงละ **สังโยคาภินิวสะ** (ยึดมั่นในการประกอบกิเลส) ด้วย **วิวิฏฐานุปัสสนา**
- (๓๔) ทรงละ **ทัญญูทัญญู** (กิเลสอันตั้งอยู่ในฐานเดียวกับทัญญู) ด้วย **โศคาปัตติมรรค**
- (๓๕) ทรงละ **โอพาริก กิเลส** (กิเลสหยาบ) ด้วย **สกทาคามิมรรค**
- (๓๖) ทรงถอน **อณฺุสทกต กิเลส** (กิเลสอย่างละเอียด) ด้วย **อนาคามิมรรค**
- (๓๗) ทรงตัด **สพฺพกิเลส** (กิเลสทั้งปวงได้เด็ดขาด) ด้วย **อรหัตตมรรค**

หมายเหตุ: จากข้อ ๑๖-ข้อ ๓๗ เรียกว่า “มหาวิปัสสนา ๑๘” หมายถึง การทำให้แจ้งในธรรม การแทงตลอดธรรมมีความสงบเป็นประโยชน์ การทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งที่ศึกษาอยู่ เมื่อรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยสามารถความเป็นผู้ระงับในสภาวะธรรมนั้นๆ ได้แก่

- (๑) “อนิจจานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ย่อมละ “**นิจฺจสัญญา**”
- (๒) “ทุกขานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความทุกข์ ย่อมละ “**สุขสัญญา**”
- (๓) “อนัตตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่ใช่ตัวตน ย่อมละ “**อัตตสัญญา**”
- (๔) “นิพพิทานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความเบื่อบั่น ย่อมละ “**นันทสัญญา**”
- (๕) “วิราคานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความคลายกำหนัด ย่อมละ “**ราคสัญญา**”
- (๖) “นิโรธานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความดับ ย่อมละ “**สมุทฺยสัญญา**”
- (๗) “ปฏินิสตัคคานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความสละคืน ย่อมละ “**อาทานสัญญา**”
- (๘) “ขยานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความสิ้นไป ย่อมละ “**มฺนสัญญา**”
- (๙) “วยานุปัสสนา” คือ การเห็นความเสื่อมไป ย่อมละ “**อายุหนา**”
- (๑๐) “วิปริณามานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความแปรปรวน ย่อมละ “**ฐวสัญญา**”
- (๑๑) “อนิมิตตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่มีเครื่องหมาย ย่อมละ “**นิมิตตสัญญา**”
- (๑๒) “อัปฺปนฺนิตานุปัสสนา” คือ การเห็นธรรมไม่มีที่ตั้ง ย่อมละ “**ปณฺธิสัญญา**”
- (๑๓) “สุญฺญตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเป็นความว่างเปล่า ย่อมละ “**อภินิวสสัญญา**”
- (๑๔) “อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมละ “**สาราทานาภินิวสะ**”
- (๑๕) “ยถาภูตญาณทัสสนะ” คือ ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง ย่อมละ “**สัมโมหาภินิวสะ**”
- (๑๖) “อาทีนวานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นโทษ ย่อมละ “**อาลยาภินิวสะ**”
- (๑๗) “ปฏิสังขานุปัสสนา” คือ การพิจารณาหาทาง ย่อมละ “**อัปปฏิสังขา**”
- (๑๘) “วิวิฏฐานุปัสสนา” คือ การพิจารณาการเห็นอุปายที่จะหลีกเลี่ยงไป ย่อมละ “**สังโยคาภินิวสะ**”

ฉะนั้น “บุคคลผู้มีตนอันเว้นแล้ว” ย่อมประกอบด้วยความแห่งโพธิปักขิยธรรม ดังนี้

(๑) ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ด้วยสามารถความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์ รู้จัก
โคจร และแทงตลอดธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ บุคคลย่อมประกอบด้วยความ ดังนี้

- (๑) ยัง “สัทธินทรีย์” ให้ประชุมลงด้วยความน้อมใจเชื่อ
- (๒) ยัง “วิริยินทรีย์” ให้ประชุมลงด้วยความประคองไว้
- (๓) ยัง “สติในทรีย์” ให้ประชุมลงด้วยความเข้าไปตั้งไว้
- (๔) ยัง “สมาธิในทรีย์” ให้ประชุมลงด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน
- (๕) ยัง “ปัญญาในทรีย์” ให้ประชุมลงด้วยความเห็น

บุคคลนี้ยังอินทรีย์เหล่านี้ให้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุดังนี้ นั่น ท่านจึงกล่าวว่า “**ย่อมยัง
อินทรีย์ทั้งหลายให้ประชุมลง**”

(๒) ย่อมให้พละทั้งหลายประชุมลง ด้วยสามารถความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์ รู้จักโคจร
และแทงตลอดธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ บุคคลย่อมประกอบด้วยความ ดังนี้

- (๑) ยัง “สัทธาพละ” ให้ประชุมลงด้วยความไม่หวั่นไหวไปในความไม่มีศรัทธา
- (๒) ยัง “วิริยพละ” ให้ประชุมลงด้วยความไม่หวั่นไหวในความเกียจคร้าน
- (๓) ยัง “สติพละ” ให้ประชุมลงด้วยความไม่หวั่นไหวในความประมาท
- (๔) ยัง “สมาธิพละ” ให้ประชุมลงด้วยความไม่หวั่นไหวไปในอุทธัจจะ
- (๕) ยัง “ปัญญาพละ” ให้ประชุมลงด้วยความไม่หวั่นไหวไปในอวิชา

บุคคลนี้ย่อมยังพละเหล่านี้ให้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุดังนี้ นั่น ท่านจึงกล่าวว่า “**ย่อมยัง
พละทั้งหลายให้ประชุมลง**”

(๓) ย่อมยังโพชฌงค์ทั้งหลายให้ประชุมลง ด้วยสามารถความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์
รู้จักโคจร และแทงตลอดธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ บุคคลย่อมประกอบด้วยความ ดังนี้

- (๑) ยัง “สติสัมโพชฌงค์” ให้ประชุมลงด้วยความเข้าไปตั้งไว้
- (๒) ยัง “ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์” ให้ประชุมลงด้วยความเลือกเฟ้น
- (๓) ยัง “วิริยสัมโพชฌงค์” ให้ประชุมลงด้วยความประคองไว้
- (๔) ยัง “ปิติสัมโพชฌงค์” ให้ประชุมลงด้วยความแผ่ซ่านไป
- (๕) ยัง “ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์” ให้ประชุมลงด้วยความสงบ
- (๖) ยัง “สมาธิสัมโพชฌงค์” ให้ประชุมลงด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน
- (๗) ยัง “อุเบกขาสัมโพชฌงค์” ให้ประชุมลงด้วยความวางเฉย

บุคคลนี้ย่อมยังโพชฌงค์ทั้งหลายให้ประชุมลงในอารมณ์ เพราะเหตุ ดังนี้ นั่น ท่านจึงกล่าวว่า
“**ย่อมยังโพชฌงค์ทั้งหลายให้ประชุมลง**”

(๔) ย่อมยังมรรคให้ประชุมลง ด้วยสามารถความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์ รู้จักโคจร และ
ทางตลอดธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ บุคคลย่อมประกอบด้วยคุณ ดังนี้

- (๑) ยัง “สัมมาทิฐฐิ” ให้ประชุมลงด้วยความเห็น
- (๒) ยัง “สัมมาสังกัปะ” ให้ประชุมลงด้วยความยกขึ้นสู่อารมณ์
- (๓) ยัง “สัมมาวาจา” ให้ประชุมลงด้วยความกำหนด
- (๔) ยัง “สัมมากันมันตะ” ให้ประชุมลงด้วยความที่เกิดขึ้นดี
- (๕) ยัง “สัมมาอาชีวะ” ให้ประชุมลงด้วยความผ่องแผ้ว
- (๖) ยัง “สัมมาวายามะ” ให้ประชุมลงด้วยความประคองไว้
- (๗) ยัง “สัมมาสติ” ให้ประชุมลงด้วยความเข้าไปตั้งไว้
- (๘) ยัง “สัมมาสมาธิ” ให้ประชุมลงด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน

บุคคลนี้ย่อมยังมรรคนี้ให้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุดังนี้ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “**ย่อมยัง
มรรคให้ประชุมลง**”

(๕) ย่อมให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง ด้วยสามารถความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์ รู้จักโคจร และ
ทางตลอดธรรม อันมีความสงบเป็นประโยชน์ (อีกนัยหนึ่ง คำว่า **ธรรมทั้งปวง** คือ **ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-
ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยาตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปาจรธรรม-
โลกุตระธรรม**) บุคคลย่อมประกอบด้วยคุณ ดังนี้

- (๑) ยัง “อินทรีย์ทั้งหลาย” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นใหญ่
- (๒) ยัง “พลังทั้งหลาย” ให้ประชุมลงด้วยความไม่หวั่นไหว
- (๓) ยัง “โพชนงค์ทั้งหลาย” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นธรรมเครื่องนำออก
- (๔) ยัง “มรรค” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นเหตุ
- (๕) ยัง “สติปฐฐาน” ให้ประชุมลงด้วยความเข้าไปตั้งไว้
- (๖) ยัง “สัมมัปปธาน” ให้ประชุมลงด้วยความเริ่มตั้ง
- (๗) ยัง “อิทธิบาท” ให้ประชุมลงด้วยความให้สำเร็จ
- (๘) ยัง “สัจจะ” (อริยสัจ ๔) ให้ประชุมลงด้วยความต้องแท้
- (๙) ยัง “สมณะ” ให้ประชุมลงด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน
- (๑๐) ยัง “วิปัสสนา” ให้ประชุมลงด้วยความพิจารณาเห็น
- (๑๑) ยัง “สมณะและวิปัสสนา” ให้ประชุมลงด้วยความมีกิจเป็นอันเดียวกัน
- (๑๒) ยัง “ธรรมเป็นคู่กัน” (ปัสสัทธิยูกพาติ) ให้ประชุมลงด้วยความไม่ล่วงเกินกัน
- (๑๓) ยัง “สีลวิสุทธิ” ให้ประชุมลงด้วยความสำรวม
- (๑๔) ยัง “จิตวิสุทธิ” ให้ประชุมลงด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน
- (๑๕) ยัง “ทัญญูวิสุทธิ” ให้ประชุมลงด้วยความเห็น

- (๑๖) ยัง “วิโมกข์” ให้ประชุมลงด้วยความหลุดพ้น
 - (๑๗) ยัง “วิชา” ให้ประชุมลงด้วยความแทงตลอด
 - (๑๘) ยัง “วิมุตติ” ให้ประชุมลงด้วยความสละรอบ
 - (๑๙) ยัง “ญาณในความสิ้นไป” ให้ประชุมลงด้วยความตัดขาด
 - (๒๐) ยัง “ญาณในความไม่เกิดขึ้น” ให้ประชุมลงด้วยความเห็นเฉพาะ
 - (๒๑) ยัง “ฉันทะ” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นมูลเหตุ
 - (๒๒) ยัง “มนสิการ” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นสมุฏฐาน
 - (๒๓) ยัง “ผัสสะ” ให้ประชุมลงด้วยความประสบ
 - (๒๔) ยัง “เวทนา” ให้ประชุมลงด้วยความรู้สึก
 - (๒๕) ยัง “สมาธิ” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นประธาน
 - (๒๖) ยัง “สติ” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นใหญ่
 - (๒๗) ยัง “สติสัมปชัญญะ” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นธรรมที่ยิ่งกว่านั้น
 - (๒๘) ยัง “วิมุตติ” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นสาระ
 - (๒๙) ยัง “นิพพานอันหยั่งลงในอมตะ” ให้ประชุมลงด้วยความเป็นที่สุด
- บุคคลนี้ย่อมยังธรรมเหล่านั้นให้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุดังนี้ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า **“ย่อมยังธรรมทั้งหลายให้ประชุมลง”**

หมายเหตุ: ให้พิจารณาถึง นัยของคำว่า “ประชุมลง” ในบทว่า “สโมธานญฺเฐน” หมายถึง “ด้วยความประชุมลง” เพราะมีขณะเดียวกัน คือ “ด้วยความประชุมรวมกัน” ในบทว่า “สโมธานติ” หมายถึง “ให้ประชุมลง” ความว่า “ตั้งไว้ซึ่งอารมณ์หรือยังอารมณ์ให้ตั้งไว้” ชื่อว่า “บุคคลย่อมตั้งอารมณ์” เพื่อความบริบูรณ์แห่งภavana แม้ในความไม่มีความตั้งมั่น และความขวนขวาย ในบทว่า “โจจรี” หมายถึง “อารมณ์” คือ สังขารเป็นอารมณ์ในขณะแห่งวิปัสสนาและนิพพานเป็นอารมณ์ในขณะแห่งมรรคและขณะแห่งผล ในบทว่า “สมตฺถํ” คือ ความสงบเป็นประโยชน์ หรือชื่อว่า “สมตฺโถ” เพราะประโยชน์ของความสงบ ซึ่งธรรมมีความสงบเป็นประโยชน์นั้น

เพราะฉะนั้น “โยนิโสมนสิการ” จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการคิดทั้ง (๑) ปัญ्यानอกวิปัสสนา และ (๒) ปัญญาในการเจริญภาวนา เนื่องจาก ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับ “ทักษะการคิดขั้นสูง” (ทีศนา แคมมณี และคณะ. ๒๕๔๕) และ “พุทธปัญญาญาณ” ที่มีรากฐานพัฒนามาจาก “สมถภาวนา” ให้พิจารณาถึงลักษณะของ “โยนิโสมนสิการ” ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญญาสามัญปกติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ทักษะการคิดขั้นสูง

(๑) ทักษะการคิดซับซ้อน

(๑) ทำความกระจ่าง	(๒) สรุปลงความเห็น	(๓) ให้คำจำกัดความ
(๔) วิเคราะห์	(๕) สังเคราะห์	(๖) ประยุกต์ใช้ความรู้
(๗) จัดระเบียบ	(๘) สร้างความรู้	(๙) จัดโครงสร้าง
(๑๐) ปรับโครงสร้าง	(๑๑) หาแบบแผน	(๑๒) พยากรณ์
(๑๓) หาความเชื่อพื้นฐาน	(๑๓) ตั้งสมมุติฐาน	(๑๔) พิสูจน์ความจริง
(๑๕) ทดสอบสมมุติฐาน	(๑๖) ตั้งเกณฑ์	(๑๗) ประเมินผล

(๒) ทักษะลักษณะการคิด

(๑) คิดคล่อง	(๒) คิดหลากหลาย	(๓) คิดละเอียด
(๔) คิดชัดเจน	(๕) คิดอย่างมีเหตุผล	(๖) คิดถูกทาง
(๗) คิดกว้าง	(๘) คิดไกล	(๙) คิดลึกซึ้ง

(๓) ทักษะกระบวนการคิด

(๑) คิดวิจรรณญาณ	(๒) คิดตัดสินใจ	(๓) คิดแก้ปัญหา
(๔) คิดวิจัย	(๕) คิดริเริ่ม	(๖) คิดสร้างสรรค์

(๔) ทักษะควบคุมและประเมินการคิดของตนเอง

- (๑) การตรวจสอบความก้าวหน้าของตนเอง (๒) การปรับปรุงกระบวนการคิด

ในทางตรงกันข้าม “โยนิโสมนสิการ” ในการเจริญภาวนานั้น หมายถึง “กระบวนการคิดหาอูบายวิธี อันเป็นกุศลอูบายอันแนบเนียน อย่างฉลาดแยบคายในใจ เพื่อการดับกิเลสทั้งหลาย ในขั้นตอนการเจริญสมาธิและการเจริญวิปัสสนาญาณ” ข้อที่พึงพิจารณาเป็นพิเศษ คือ “การมีสติสัมปชัญญะ” นั้น อันเกิดจากการเจริญธรรมทั้งหมดใน “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ที่ธรรมทั้งหลายประชุมลงเป็นเอกภาพเดียวกัน (สัมปยุตธรรม) โดยเฉพาะเริ่มต้นที่ “สติปัฏฐาน ๔” จนถึง “อริยมรรคมีองค์ ๘” ฉะนั้น การเจริญ “สัมมวิจยะ-วิมังสา” (สัมปชัญญะ ๔ ในสติสัมปชัญญะ = สติปัญญา ได้แก่ สาทถกสัมปชัญญะ-สัพพายสัมปชัญญะ-โคจร

สัมปชัญญะ–อสัมโมหสัมปชัญญะ และ ปฏิสัมภิตา ๔ ได้แก่ อตตปฏิสัมภิตา–ชัมมปฏิสัมภิตา–นิรุตติ
ปฏิสัมภิตา–ปฏิภาณปฏิสัมภิตา) ซึ่งมีนัยตรงกับคำไวพจน์ของ “ปัญญา” ดังนี้

คำนิยามแห่งไวพจน์ใน “ปัญญา”

ความมีสติสัมปชัญญะ นั่นคือ (๑) **ปัญญา** กิริยาที่รู้ชัด–ความวิชัย–ความเลือกสรร–ความวิชัยธรรม
–ความกำหนดหมาย–ความเข้าไปกำหนด–ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ–ภาวะที่รู้–ภาวะที่ฉลาด–
ภาวะที่รู้ละเอียด–ความรู้แจ่มแจ้ง–ความคั่นคิด–ความใคร่ครวญ–ปัญญาเหมือนแผ่นดิน–ปัญญา
เครื่องทำลายกิเลส–ปัญญาเป็นเครื่องนำทาง–ความเห็นแจ้ง–ความรู้ชัด–ปัญญาเหมือนประดัก

(๒) **ปัญญา** ปัญญินทรีย์–ปัญญาพละ–ปัญญาเหมือนศัสตรา–ปัญญาเหมือนปราสาท–ความสว่าง
คือปัญญา–แสงสว่างคือปัญญา–ปัญญาเหมือนประทีป–ปัญญาเหมือนดวงแก้ว–ความไม่หลง–
ความวิชัยธรรม–สัมมาทิฐิ

ฉะนั้น ใน “กระบวนสร้างพุทธปัญญาญาณ” นั้น สิ่งที่เป็นปฏิปทาอันยิ่งยวดมาก คือ “**การเจริญบ่อยๆ อยู่
เนื่องๆ เป็นนิตย์ ให้กิจนั้นสมบูรณ์ไฟบุญยิ่งขึ้นไป**” นั่นคือ

(๑) “อนุปปพวิหาร ๘” คือ ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับ อันประกอบด้วย “**รูป
ฌานสมาบัติ ๔–อรูปรฌานสมาบัติ ๔–นิโรธสมาบัติ ๑**” ที่สัมปยุตต์กับ “**โพธิปักขิยธรรม ๓๗**”
ด้วยส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็น “**สมถพละ–เจโตวิมุตติ**” (ทบทวนในการเจริญสมาธิข้างต้น ได้แก่ ปุถุชน
พระเสขะ ผู้ปราศจากราคะ)

(๒) “อนุปปพปฏิปทา” คือ ธรรมเครื่องข้อปฏิบัติขึ้นไปโดยลำดับ อันประกอบด้วย “**อนุวิปัสสนา
๗–มหาวิปัสสนา ๑๘–การจำแนกอารมณ์ ๓๘** (จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน)–**โพธิปักขิยธรรม
๓๗**” ซึ่งเป็น “**วิปัสสนาพละ–ปัญญาวิมุตติ**” (ทบทวนในการเจริญวิปัสสนาข้างต้น ได้แก่
ปุถุชน พระเสขะ ผู้ปราศจากราคะ)

เพราะฉะนั้น “โยนิโสมนสิการ” จึงเปรียบเสมือนกับระบบการจัดการ “**ขั้นตอนกระบวนกรคิด**” ที่มีประ
สิทธิและประสิทธิผล ที่เอื้อเกื้อกูลการเจริญภาวนา ให้สำเร็จบรรลุดังความตรัสรู้สัมโพธิญาณ และการเจริญ
อริยอัฏฐังคิกมรรค (อริยมรรคมีองค์ ๘) จนเข้าถึงกระแสแห่งนิพพาน ด้วยเหตุนี้ ทุกขั้นตอนของการเจริญ
อริยมรรคนั้น ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาต้องรู้จัก “**อุบายวิธีที่ถูกหลักธรรม–กุสโลบายที่แนบเนียน**” ที่จัดเป็น
“**ทางออก–ทางเลือก**” ในการคิดแก้ไขปัญหาต่างๆ คือ “**การดับกิเลสอันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์**”

กล่าวโดยสรุป “โยนิโสมนสิการ” เป็นกระบวนการคิดที่เกิดขึ้นในภavana ทั้ง ๒ ฝ่าย ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการกัมมัฏฐาน” ได้แก่ (๑) “สมาธิภาวนา-สมถภาวนา” นั่นคือ “อุปจารโยนิโสมนสิการ” กับ “อัปภาโยนิโสมนสิการ” ซึ่งจะเป็นเรื่องความชำนาญเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการควบคุม “ฌานสมาบัติ” ที่เรียกว่า “วสี ๕” ดังนี้

“วสี ๕” หมายถึง ความชำนาญคล่องแคล่ว ได้แก่

- (๑) “อวัชชนวสี” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการนึก ตรวจองค์ฌานที่ตนได้ออกมาแล้ว
- (๒) “สมาปัชชนวสี” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่เข้าฌานได้รวดเร็วทันที
- (๓) “อธิฏฐานวสี” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่จะรักษาไว้มิให้ฌานจิตต์นั้นตกงวัก
- (๔) “วุฏฐานวสี” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการจะออกจากฌานเมื่อใดก็ได้ตามต้องการ
- (๕) “ปัจจบเวกขณวสี” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการพิจารณาทบทวนองค์ฌาน

และ (๒) “ปัญญาภาวนา-วิปัสสนาภาวนา” นั่นคือ “โยนิโสมนสิการวิปัสสนา” ซึ่งจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ “การเกิดปัญญาเห็นธรรม” ที่หมายถึง ปัญญาเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง หรือตาม “กฏธรรมชาติ” ไม่ใช่ความนึกคิดตามใจปรารถนาของตนเอง ดังนี้

- (๑) พิจารณาเห็นบรรดาธรรมทั้งหลายที่สัมปยุตต์กันเป็น “เบญจขันธ์-ขันธ์ปัญจก-ขันธ์ ๕-นามรูป” อันเป็นสมมติฐานแห่ง “อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์”
- (๒) พิจารณาเห็น “ความเกิด-ความดับ” ขององค์แห่งปัจจัยการ และสังขารธรรมทั้งหลาย ในหลักปฏิจสุมุขบาท ได้แก่ “อนุโลมปฏิจสุมุขบาท-ปฏิโลมปฏิจสุมุขบาท”
- (๓) พิจารณาเห็นความจริงของนามรูปที่เป็น “สามัญญลักษณะ” ตามหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ “อนิจตา-ทุกขตา-อนัตตตา”
- (๔) พิจารณาเห็น “อริยสังขาร-อริยสังข ๕” อันเป็นความจริงแท้แห่งชีวิต ได้แก่ “ทุกขอริยสังข-ทุกขสมุทัยอริยสังข-ทุกขนิโรธอริยสังข-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข”

เมื่อธรรมทั้ง ๔ กลุ่มนี้ เกิดสัมปยุตต์กันถูกต้องตามสมควรแก่ธรรมดีแล้ว ย่อมมองเห็น พิจารณาเห็น ครอบ ฐิด ด้วย (๑) “สมาธิแห่งญาณทัสสนะ” และ (๒) “ญาณแห่งวิปัสสนาภูมิ” อันเป็นธรรมที่เกิดเกี่ยวพันคู่กัน (ปัสสัทธิยุคพาที เช่น ฌานคู่กับญาณ หิริคู่กับโอตปปะ สมณะคู่กับวิปัสสนา สติคู่กับสัมปชัญญะ เป็นต้น) ความมีสมาธิในการพิจารณากรรมฐาน (มนสิการกรรมฐาน) อยู่เนืองๆ เป็นนิตย์ ได้แก่ อนุปัสสนา ๑ มหาวิปัสสนา ๑๘ หรือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ย่อมทำให้เกิด “ปัญญาญาณ” ได้เช่นกัน และสนับสนุนกระบวนการคิดขั้นสูงอันเป็นปัญญาสามัญทางวิสัยของโลกได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น จนมีปริชาสามารถบรรลุถึงระดับปัญญาแตกฉานได้ ที่เรียกว่า “ปฏิสัมภิทา ๔” ดังนี้

“ปฏิสัมพันธ์ ๔” หมายถึง ปัญญาแตกฉาน ได้แก่

- (๑) “อรรถปฏิสัมพันธ์” คือ ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปรึกษาแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล ฉะนั้น ย่อมเสมือนเป็นกระบวนการคิดด้วย **“ปฏิโลมปฏิจสมุปบาท”**
- (๒) “สัมมปฏิสัมพันธ์” คือ ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรึกษาแจ้งในหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้ ฉะนั้น ย่อมเสมือนเป็นกระบวนการคิดด้วย **“อนุโลมปฏิจสมุปบาท”**
- (๓) “นิรุตติปฏิสัมพันธ์” คือ ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปรึกษาแจ้งในภาษา วัศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติและภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้ ฉะนั้น ย่อมเสมือนเป็นกระบวนการคิดด้วย **“อริยสังข์ ๔”** และ **“ไตรลักษณ์”** นั่นคือ การใช้ภาษานิยามความจริงทั้ง **“สมมติสังข์จะ”** และ **“ปรมัตตสังข์จะ”**
- (๔) “ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์” คือ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรึกษาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบซึมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้สับเหมาะ เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์ ฉะนั้น ย่อมเสมือนเป็นกระบวนการคิดด้วย **“โยนิโสมนสิการ”**

เพราะฉะนั้น เมื่อรวมธรรมทั้ง ๔ กลุ่ม เข้าด้วยกัน ย่อมเกิดปัญญาไหวพริบขึ้นอีกเช่นกัน คือ ต้องมีปัญญาที่ประกอบพร้อมด้วย “ธรรมทั้งปวง-อาณาจักรธรรม” อันเป็นภาพองค์รวม “ปรมัตตสังข์จะ” ที่จะใช้เป็นปทัฏฐานในการอธิบายความหมายของ “สมมติสังข์จะ” (สังฆตธรรม) ที่เกิดขึ้นในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่ (๑) ชั้น ๕ (๒) อายตนะ ๑๒ (๓) ธาตุ ๑๘ (๔) กุศลธรรม (๕) อกุศลธรรม (๖) อภัยกตธรรม (๗) กามาวจรธรรม (๘) รูปาวจรธรรม (๙) อรูปาวจรธรรม (๑๐) โลกุตระธรรม แต่ถ้าจะขยายองค์ความรู้ให้ยิ่งขึ้นไประดับหนึ่ง ย่อมพิจารณาถึงภาพรวมของการปฏิบัติธรรมที่เข้าถึง “กระแสแห่งมัชฌิมาปฏิปทา” อันหมายถึง “อาณาจักรปัญญา” ทั้งหมดในองค์รวม ที่เรียกว่า “อภิญเญยธรรม” คือ ธรรมที่ควรรู้อย่าง ดังนี้

ว่าด้วย “อภิถุญญธรรม” หมายถึง *ธรรมที่ควรรู้อย่าง* ดังนี้

[๑] ปัญญาอันเป็นเครื่องทรงจำธรรมที่ได้ฟังมาแล้ว คือ เป็นเครื่องรู้ชัดซึ่งธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า ธรรมเหล่านี้ *ควรรู้อย่าง* เรียกว่า “*สุตมยญาณ*” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“*ธรรม ๒*” *ควรรู้อย่าง* คือ “*ชาตุ ๒*” ดังนี้

- (๑) สังขตชาตุ
- (๒) อสังขตชาตุ

“*ธรรม ๓*” *ควรรู้อย่าง* คือ “*ชาตุ ๓*” ดังนี้

- (๑) กามชาตุ
- (๒) รูปชาตุ
- (๓) อรูปชาตุ

“*ธรรม ๔*” *ควรรู้อย่าง* คือ “*อาหาร ๔*” ทำให้สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ ดังนี้

- (๑) กวพิงการอาหาร –อาหารคือคำข้าว เป็นอาหารหยาบหรือละเอียด
- (๒) ผัสสอาหาร –อาหารคือผัสสะ
- (๓) มโนสัญเจตนาอาหาร –อาหารคือเจตนา
- (๔) วิญญาณาหาร –อาหารคือวิญญาณ

“*ธรรม ๕*” *ควรรู้อย่าง* คือ “*อริยสัจจ์ ๕*” ดังนี้

- (๑) ทุกขอริยสัจจ์
- (๒) ทุกขสมุททยอริยสัจจ์
- (๓) ทุกขนิโรธอริยสัจจ์
- (๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์

“*ธรรม ๕*” *ควรรู้อย่าง* คือ “*วิมุตตายนะ ๕*” ดังนี้

- (๑) การสดับธรรมเทศนาที่ผู้อื่นแสดงเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน
- (๒) การแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาแล้วเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่น
- (๓) การสาธยายธรรมที่ตนได้สดับมาแล้ว
- (๔) การตรึกถึงธรรมตามที่ได้สดับมาแล้วด้วยใจ
- (๕) อารมณอันสมควรแก่สมถกรรมฐาน ๔๐ มี กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ เป็นต้น

“ธรรม ๖” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “อนุตตรियะ ๖” สภาวะอันยอดเยี่ยม ดังนี้

- (๑) ทสณานุตตรियะ – การเห็นอันประเสริฐ
- (๒) สวานานุตตรियะ – การฟังอันประเสริฐ
- (๓) ลาภานุตตรियะ – การได้อันประเสริฐ
- (๔) สิกขานุตตรियะ – การศึกษาอันประเสริฐ
- (๕) ปาจริยานุตตรियะ – การบำรงอันประเสริฐ
- (๖) อนุสทานุตตรियะ – อนุสติอันประเสริฐ

“ธรรม ๗” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “นิททสวัตถุ ๗” – เหตุที่พระชินาสพนิพพานแล้วไม่ปฏิสนธิอีกต่อไป ดังนี้

- (๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการสมาทานสิกขาและเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการสมาทานสิกขา
- (๒) เป็นผู้ได้รับความยินดีอย่างแรงกล้าในการไคร่ครวญธรรมและเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการไคร่ครวญธรรมต่อไป
- (๓) เป็นผู้ยินดีอย่างแรงกล้าในการกำจัดความอยาก และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการกำจัดความอยากต่อไป
- (๔) เป็นผู้มีความยินดีอย่างแรงกล้าในการหลีกเร้น และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการหลีกเร้นต่อไป
- (๕) เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการเริ่มความเพียร และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการเริ่มความเพียรต่อไป
- (๖) เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในความเป็นผู้มีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตัว และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในความเป็นผู้มีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตัวต่อไป
- (๗) เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการแทงตลอดด้วยทิวฐิติ และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการแทงตลอดด้วยทิวฐิติ ต่อไป

“ธรรม ๘” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “อภิกายตนะ ๘” – อารมณ์แห่งญาณอันฉะยิบฉ่ำครอบงำไว้ ได้แก่

- (๑) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกเล็กน้อย มีวรรณะดีและทราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็น
- (๒) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกไม่มีประมาณ มีวรรณะดีและทราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็น
- (๓) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกเล็กน้อย มีวรรณะดีและทราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็น
- (๔) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกไม่มีประมาณ มีวรรณะดีและทราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรารู้ เราเห็น
- (๕) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มี

- รังสีเขียว ดอกผักตบชวีเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มีรังสีเขียว หรือว่าผู้ที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มีรังสีเขียว แม้นั้นใด ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มีรังสีเขียว ฉะนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ เราดู เราเห็น
- (๖) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง ดอกกรรณิกาอันเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง หรือว่าผู้ที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง แม้นั้นใด ผู้ใดมีความสำคัญในอรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง ฉะนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราดู เราเห็น
- (๗) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณะแดง แดงล้วน มีรังสีแดง ดอกหงอนไก่อันแดง มีวรรณะแดงแดงล้วน มีรังสีแดง หรือว่า ผู้ที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงแดง มีวรรณะแดงแดงล้วน มีรังสีแดง แม้นั้นใด ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณะแดง แดงล้วน มีรังสีแดง ฉะนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราดู เราเห็น
- (๘) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณะขาว ขาวล้วน มีรังสีขาว ดาวประกายพรึกอันขาว มีวรรณะขาวขาวล้วน มีรังสีขาว หรือว่า ผู้ที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงขาว มีวรรณะขาว ขาวล้วน มีรังสีขาว แม้นั้นใด ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในอรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณะขาว ขาวล้วน มีรังสีขาว ฉะนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราดู เราเห็น

“ธรรม ๕” ควรรู้อย่าง คือ “อนุปฺพวิหาร ๕” ได้แก่ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ สัจจญาณเวทิตนโรธ-นิโรธสมาบัติ ๑ ดังนี้

- (๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าปฐมฌาน สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย มีวิตกวิจารณ์ มีปีติสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่
- (๒) ภิกษุ เพราะระงับวิตกวิจารณ์ได้ ก็เข้าทุติยฌาน อันเป็นความผ่อนคลายใส่ใจในกายในมิตินทรีย์เป็นเอกทิภาพ-ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีปีติ สุข อันเกิดแต่สมาธิอยู่
- (๓) ภิกษุ เข้าตติยฌานอันปราศจากปีติอยู่ด้วยอุเบกขา สติ สัมปชัญญะเสวยสุขทางกายซึ่งพระอรหันต์ทั้งหลายเรียกว่า เป็นผู้มึนอุเบกขา มีสติ มีธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขดังนี้
- (๔) ภิกษุ เพราะละสุขและทุกข์ดับโสมนัสโทมนัสในก่อนเสียได้ จึงเข้าจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์และสุข บริสุทธิด้วยอุเบกขาและสติอยู่

- (๕) ภิกษุ เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา ดับปฏิมสัญญา ไม่ใส่ใจนานัตตสัญญาได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าอากาสนัญจายตนะด้วยบริกรรมว่า “อนนฺโต อากาโส” – อากาศไม่มีที่สุดอยู่
- (๖) ภิกษุ ก้าวล่วงอากาสนัญจายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าวิญญาณัญจายตนะด้วยบริกรรมว่า “อนนฺตํ วิญญาณํ” – วิญญาณไม่มีที่สุดอยู่
- (๗) ภิกษุ ก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าอากิญจัญญายตนะด้วยบริกรรมว่า “นตฺถิ กิญฺจิ” – นิดหนึ่งหน้อยหนึ่งไม่มีอยู่
- (๘) ภิกษุ ก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่
- (๙) ภิกษุ ก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าสัญญาเวทิตนโรธอยู่

“ธรรม ๑๐” ควรรู้อย่าง คือ “นิชชรวัตถุ ๑๐” – เหตุกำจัด “มิจฉัตตะ ๑๐” สภาวะที่ผิด ด้วย “สัมมัตตะ ๑๐” สภาวะที่ถูก ดังนี้

- (๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาทิฏฐิของผู้มีสัมมาทิฏฐิ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ของผู้มีสัมมาทิฏฐินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย. และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๒) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาสังกัปปะของผู้มีสัมมาสังกัปปะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาสังกัปปะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาสังกัปปะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาสังกัปปะเป็นปัจจัยก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๓) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาวาจาของผู้มีสัมมาวาจา ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาวาจาเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาวาจานั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมอันเป็นอเนกมีสัมมาวาจาเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๔) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉากัมมันตะของผู้มีสัมมากัมมันตะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉากัมมันตะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมากัมมันตะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมากัมมันตะเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๕) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาอาชีพะของผู้มีสัมมาอาชีพะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาอาชีพะเป็นปัจจัยย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาอาชีพะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาอาชีพะเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่

- (๖) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มีจฉนวนายามะของผู้มีสัมมวายามะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเนกเหล่าใด มีมีจฉนวนายามะเป็นปัจจัยย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมวายามะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเนกมีสัมมวายามะเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๗) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มีจฉนาสติของผู้มีสัมมาสติ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเนกมีมีจฉนาสติเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาสตินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเนกมีสัมมาสติเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๘) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มีจฉนาสมาธิของผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเนกเหล่าใด มีมีจฉนาสมาธิเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาสมาธินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเนกมีสัมมาสมาธิเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๙) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มีจฉนาญาณของผู้มีสัมมาญาณ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเนกเหล่าใด มีมีจฉนาญาณเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาญาณนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเนกมีสัมมาญาณเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๑๐) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มีจฉนาวิมุตติของผู้มีสัมมาวิมุตติ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนเนกเหล่าใด มีมีจฉนาวิมุตติเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาวิมุตตินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนเนกมีสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่

[๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย “**ธรรมชาติทั้งปวง**” [สรรพสิ่งทั้งหลาย] ควรรู้อย่าง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมชาติทั้งปวงควรรู้อย่าง ดังนี้

“อายตนะ ๑๒-วิญญาน ๖-สัมผัส ๖-เวทนา ๓”

- (๑) ตา รูป จักขุวิญญาน จักขุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย [แต่ละอย่าง ๆ] ควรรู้อย่าง
- (๒) หู เสียง โสตวิญญาน โสตสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง
- (๓) จมูก กลิ่น ฆานวิญญาน ฆานสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง
- (๔) ลิ้น รส ชิวหาวิญญาน ชิวหาสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง
- (๕) กาย โผฏฐัพพะ กายวิญญาน กายสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่

เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง

- (๖) ใจ ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง

“ธรรมารมณ์” มี ๑๒ ประเภท คือ จิตและเจตสิกรับอารมณ์โดยแน่นอนมีอารมณ์ ๑๒ ประเภท ได้แก่

- (๑) กามอารมณ์ = กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘
- (๒) มหัคคตอารมณ์ = มหัคคตจิต ๒๗ เจตสิก ๑๕
- (๓) นิพพานอารมณ์ = นิพพาน
- (๔) นามอารมณ์ = จิต เจตสิก นิพพาน
- (๕) รูปอารมณ์ = รูป ๒๘
- (๖) ปัจจุบันอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป
- (๗) อดีตอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป
- (๘) กาลวิมุตติอารมณ์ = นิพพาน บัญญัติ
- (๙) บัญญัติอารมณ์ = อตถบัญญัติ สัททบัญญัติ
- (๑๐) ปรมัตถอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป นิพพาน
- (๑๑) อัมมัตถอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป
- (๑๒) พหิทถอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป นิพพาน บัญญัติ

[๓] (๑) “ขันธ ๕” = รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

(๒) “อายตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ” = จักขุ โสตตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ

(๓) “อายตนะภายนอก ๖-อารมณ์ ๖” = รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ ธรรมารมณ์

(๔) “วิญญาณ ๖” = จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโน
วิญญาณ

(๕) “ผัสสะ ๖” = จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส

(๖) “เวทนา ๖” = จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชา
เวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา

(๗) “สัญญา ๖” = รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โสภณูปะสัญญา ธรรมสัญญา

(๘) “เจตนา ๖” = รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โสภณูปะสัญญาเจตนา
ธรรมสัญญาเจตนา

(๙) “ตัณหา ๖” = รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสภณูปะตัณหา ธรรมตัณหา

(๑๐) “วิตก ๖” = รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โสภณูปะวิตก ธรรมวิตก

(๑๑) “วิจารณ์ ๖” = รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โสภณูปะวิจารณ์ ธรรมวิจารณ์ ควรรู้อย่าง

[๔] “ธาตุกัมมัญฐาน” = ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อากาศกสิณ วิญญาณกสิณ ควรรู้อย่างทุกอย่าง

[๕] “อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ” = ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังศิณ ไต ปอด ไข้อยู่ ใต้น้ำน้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร สมอสังขาร ควรรู้อย่างทุกอย่าง

[๖] (๑) “อายตนะ ๑๒” = จักขวายตนะ รูปายตนะ โสedayตนะ สัททายตนะ ฆานายตนะ คันธายตนะ ชิวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โภญฐัพพายตนะ มนายตนะ ชัมมายตนะ

(๒) “ธาตุ ๑๘” = จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสedayธาตุ สัทธาธาตุ โสedayวิญญาณธาตุ ฆานาธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โภญฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ

(๓) “อินทรีย์ ๒๒” = จักขุนทรีย์ โสedayนทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์ ชิวิตินทรีย์ อิตถินทรีย์ ปุริสอินทรีย์ สุชินทรีย์ ทุกชินทรีย์ โสมนัสอินทรีย์ โทมนัสอินทรีย์ อุเบกชินทรีย์ สัทชินทรีย์ วีริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาชินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้ปฏิบัติด้วยมโนการว่า เราจักรู้ธรรมที่ยังไม่รู้ อินทรีย์นี้เป็นชื่อของโสedayปัตติมรรคญาณ] อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้รู้จตุสังขารด้วยมรรคนั้น อินทรีย์นี้เป็นชื่อของญาณในฐานะ ๖ คือ โสedayปัตติผลถึงอรหัตมรรคญาณ] อัญญาตาวินทรีย์ [อินทรีย์ของพระเจ้ามาศผู้รู้จบแล้ว อินทรีย์นี้เป็นชื่อของอรหัตผลญาณ] ควรรู้อย่างทุกอย่าง

[๗] (๑) “ธาตุ ๓” = กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ

(๒) “ภพ ๘” = กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัตถุภพ อสัตถุภพ เนวสัตถุญานาสัตถุภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ

(๓) “ฌาน ๔” = ปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ควรรู้อย่างทุกอย่าง

[๘] (๑) “อัปปมัญญา ๔” = เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ

(๒) “อรูปสมาบัติ ๔” = อากาสนัญญาตนสมาบัติ วิญญานัญญาตนสมาบัติ อากิญจัญญาตนสมาบัติ เนวสัตถุญานาสัตถุญายตนสมาบัติ

(๓) “ปฏิจจนุปบาท ๑๒” [อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตถตา] = อวิชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ ควรรู้อย่างทุกอย่าง

เมื่อทำความเข้าใจดีแล้วกับบรรดา “อภิญญาธรรม” ทั้งหลายเหล่านี้ สิ่งที่ต้องควรทำอย่างยิ่ง คือ (๑) การพิจารณาให้เห็นแจ้งในความสัมพันธ์เชิง “ปัจจัยการ-ปฏิจกสมุပ္บาท” ทำให้เห็น “ความเกิด-ความดับ” ที่เกิดขึ้นในธรรมทั้งหลายอันเป็น “สังขตธรรม” คือ สภาพที่ปรุงแต่งด้วยเหตุปัจจัยซึ่งมีต่อกันและกัน (๒) การเห็นแจ้งซึ่งสภาวะตามเป็นจริงของ “สังขตธรรม” ที่เรียกว่า “ขั้น ๕-นามรูป” ที่มีกรรมหรือใจด้วยเจตนาครอบครองแห่งวิญญะ คือ “สงสารทุกข์” เช่น เห็นแจ้งใน “อาหาร ๔” ทำให้เกิด “ขั้น ๕” ซึ่งเกี่ยวข้องกับ “อภิญญาธรรม” ข้อ ๓-ข้อ ๘ ซึ่งมีข้อธรรมย่อยรวมกันทั้งหมด ๒๒๒ ข้อ คือ คำบรรยายถึงนัยแห่งเบญจขั้น เป็นต้น (๓) เห็นแจ้งซึ่งไตรลักษณ์ใน “อภิญญาธรรม” (๓) เห็นแจ้งซึ่งอริยสัจธรรมใน “อภิญญาธรรม” (๔) เห็นแจ้งซึ่งปฏิภาณในโยนิโสมนสิการใน “อภิญญาธรรม” ที่เป็นภาพองค์รวมได้ดีละนั้น ในขั้นนี้ จึงเป็นเรื่อง “ธัมมานุชัมมปฏิบัติ-ธัมมานุชัมมปฏิบัติ” คือ การปฏิบัติสมควรแก่ธรรม ที่เรียกอีกอย่างว่า “มนสิการกรรมฐาน” ซึ่งดำเนินด้วย “จิตเป็นสมาธิ” ไม่ฟุ้งซ่านด้วยสติสัมปชัญญะ และพร้อมเจริญด้วย “ปัญญาแห่งโยนิโสมนสิการ” อย่างแท้จริง เพราะฉะนั้น “อภิญญาธรรม” จึงเป็นฐานข้อมูลเกี่ยวกับ “ขั้น ๕-ขั้นปัญญา-นามรูป” แต่ คำว่า “อารมณ์ ๖” (รูป-เสียง -กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรม) เรียกว่า “อารมณ์แห่งกรรมฐาน” หรือ “สภาวะธรรม” (สังขตธรรม) ที่เกี่ยวข้องกับ “กรรมฐาน ๔๐” หมายถึง สิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา ดังนี้

- (๑) “กถิต ๑๐” คือ วัตถุอันจูงใจ วัตถุสำหรับเพ่งเพื่อจูงจิตให้เป็นสมาธิ ดังนี้ (ก) **กถิต ๔** ได้แก่ หมายถึง กถิตที่ใช้มหาจตุรรูป เป็นอารมณ์ (๑) **ปฐวีกถิต** คือ กถิตที่ใช้ดินเป็นอารมณ์ (๒) **อาโปกถิต** คือ กถิตที่ใช้น้ำเป็นอารมณ์ (๓) **เตโชกถิต** คือ กถิตที่ใช้ไฟเป็นอารมณ์ (๔) **วಾಯุกถิต** คือ กถิตที่ใช้ลมเป็นอารมณ์ (ข) **วรรณกถิต ๔** หมายถึง กถิตที่ใช้สีเป็นอารมณ์ ได้แก่ (๕) **นิลกถิต** คือ กถิตที่ใช้สีเขียวครามเป็นอารมณ์ (๖) **ปีตกถิต** คือ กถิตที่ใช้สีเหลืองเป็นอารมณ์ (๗) **โลหิตกถิต** คือ กถิตที่ใช้สีแดงเป็นอารมณ์ (๘) **โอทาตกถิต** คือ กถิตที่ใช้สีขาวเป็นอารมณ์ (ค) **กถิตอื่นๆ** ได้แก่ (๙) **อาโลกกถิต** คือ กถิตที่ใช้แสงสว่างเป็นอารมณ์ (๑๐) **อากาสกถิต** คือ สตินที่ใช้ช่องว่างเป็นอารมณ์
- (๒) “อสุภะ ๑๐” คือ สภาพที่ไม่งาม พิจารณาร่างกายของตนและผู้อื่นให้เห็นสภาพที่ไม่งาม ซึ่งใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน ได้แก่ (๑) **อุทุมตกะ** คือ ซากศพที่เน่าพอง (๒) **วินีตกะ** คือ ซากศพที่มีสีเขียวคล้ำ (๓) **วิปุกตกะ** คือ ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลออกอยู่ (๔) **วิจลิตกะ** คือ ซากศพที่ขาดกลางตัว (๕) **วิกขิตกะ** คือ ซากศพที่สัตว์กัดกินแล้ว (๖) **วิกขิตตกะ** คือ ซากศพที่มีมือเท้า ศีรษะขาด (๗) **หตวิกขิตตกะ** คือ ซากศพที่คนมีเวรเป็นข้าศึกกัน สับฟันเป็นท่อนๆ (๘) **โลหิตกะ** คือ ซากศพที่ถูกประหารด้วยศัสตรามีโลหิตไหลอาบอยู่ (๙) **ปุพุกกะ** คือ ซากศพที่มีตัวหนอนคลานคล้ำไปอยู่ (๑๐) **อัญญิกะ** คือ ซากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูก

- (๓) “อนุสติ ๑๐” คือ ความระลึกถึง อารมณ์อันควรระลึกถึงเนื่องๆ ได้แก่ (๑) **พุทธานุสติ** คือ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า (๒) **ขัมมานุสติ** คือ ระลึกถึงพระธรรม (๓) **สังฆานุสติ** คือ ระลึกถึงพระสงฆ์ (๔) **สีตลานุสติ** คือ ระลึกถึงศีล (๕) **จาคานุสติ** คือ ระลึกถึงการบริจาค (๖) **เทวทานุสติ** คือ ระลึกถึงเทวดา (๗) **มรณสติ** คือ ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา (๘) **กายกตาสติ** คือ สติอันไปในกายตามอาการทั้ง ๓๒ อย่าง (๙) **อานาปานสติ** คือ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก (๑๐) **อุปสมมานุสติ** คือ ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ
- (๔) “อัปมัญญา ๔” คือ ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณเมื่อจิตเข้าถึงฌานแล้ว เมื่อมีจิตเป็นอัปนาแล้วตั้งแต่มั่นปฐมฌาน จะมี “วิภูพพนา” คือ เพราะจิตสงบปลอดโปร่งแคล้วคล่องและเป็นจริง ก็จึงสามารถแผ่ผันปรับแปรการแผ่เมตตา ได้แก่ (๑) **เมตตา** (๒) **กรุณา** (๓) **มุทิตา** (๔) **อุเบกขา** ที่แผ่ไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายอย่างกว้างขวางสม่ำเสมอ ไม่จำกัดขอบเขต ได้แก่ (๑) **ต่อตนเอง** (๒) **ต่อคนที่รัก** (๓) **ต่อคนที่เป็กลางๆ** และ (๔) **ต่อศัตรูคนคู่แ้ว**
- (๕) “อาหารปฏิภูกลตัณญา ๑” คือ กำหนดพิจารณาความเป็นปฏิภูกลในอาหาร
- (๖) “จตุธาตุววัฏฐาน ๑” (ชาตุมนสิการ) คือ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุ ๔ แต่ละอย่างๆ ได้แก่ (๑) **ปฐวีธาตุ** คือ ธาตุที่มีลักษณะแข็งแ้ง ภายในตัวก็มี ภายนอกตัวก็มี กล่าวเฉพาะที่เป็นภายใน สำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะแข็งแ้ง เป็นต้น อย่างเดียวกันนี้ (๒) **อาโปธาตุ** คือ ธาตุที่มีลักษณะเอิบอาบ ภายในตัวก็มี ภายนอกตัวก็มี กล่าวเฉพาะที่เป็นภายใน สำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ได้แก่ ดี เสดก หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไข้ข้อ มูลหรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะเอิบอาบ เป็นต้น อย่างเดียวกันนี้ (๓) **เตโชธาตุ** คือ ธาตุที่มีลักษณะร้อน ภายในตัวก็มี ภายนอกตัวก็มี กล่าวเฉพาะที่เป็นภายใน สำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ได้แก่ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น ไฟที่ยังกายให้ทรุดโทรม ไฟที่ยังกายให้กระวนกระวาย ไฟที่ยังอาหารให้อย่อย หรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะร้อน เป็นต้น อย่างเดียวกันนี้ (๔) **วาโยธาตุ** คือ ธาตุที่มีลักษณะพัดผันเคร่งตึง ภายในตัวก็มี ภายนอกตัวก็มี กล่าวเฉพาะที่เป็นภายใน สำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ได้แก่ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไข้ ลมชานไปตาตัว ลมหายใจ หรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะพัดผันไป เป็นต้น อย่างเดียวกันนี้

(๓) “อรูป ๔” คือ ฌานมีอรูปธรรมเป็นอารมณ์ ที่เรียกว่า “อรูปฌาน” (๑) *อากาสนัญญาตนะ* คือ ฌานอันกำหนดอากาศคือช่องว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ (๒) *วิญญานัญญาตนะ* คือ ฌานอันกำหนดวิญญานหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ (๓) *อาภิญญัญญาตนะ* คือ ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรๆ เป็นอารมณ์ (๔) *เนวสัญญานาสัญญาตนะ* คือ ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่

ในการพิจารณาเห็นประโยชน์ของการเจริญ “กรรมฐาน ๔๐” ใต้นั้น ก็แสดงนัยถึง ความเข้าใจในเรื่องการเจริญสมาธิภาวนา ซึ่งเป็นเทคนิค ที่เรียกว่า “ทางหนี-ทีไล่” ไม่ให้จิตเกิดอาการฟุ้งซ่าน ไม่เป็นสมาธิ นั่นเอง การเข้าใจดีในนิสัยจิตของตนว่าจะเลือกกรรมฐานประเภทไหนให้เหมาะที่สุด เป็นสมาธิได้รวดเร็ว นั่นคือการเลือก “อุบายวิธี” ที่เป็น “กุสโลบาย” (ฉลาดในการเลือกวิธี) ที่แนบเนียนเป็นอย่างดีและเหมาะสมในสมถภาวนาของตน ดังนั้น การทำกรรมประกอบใน “โยนิโสมนสิการ” ที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการเจริญภาวนานั้น จึงเป็นวิธีคิดที่แยบคายกระทำไว้ในใจอย่างถูกหลักธรรม ไม่ใช่เรื่องพฤติกรรมที่นอกกลุ่มนอกทาง ไม่เกื้อกูลการดับทุกข์ ฉะนั้น บุคคลที่จะคิดสร้างและเลือก “อุบาย-กุสโลบาย” ใต้นั้น ต้องเกิดจากองค์ประกอบต่อไปนี้

- (๑) ความเข้าใจที่รวดเร็วทันการด้วยหลักการและข้อปฏิบัติ ที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ”
- (๒) ความเห็นชอบในการปฏิบัติธรรมเหมาะสมแก่กรรม ที่เรียกว่า “สัมมานุสम्मปฏิบัติทา” คือ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามแนวทางใน “มัชฌิมาปฏิบัติทา” (อริยมรรคมีองค์ ๘)
- (๓) การเจริญ “อนุปัตสนาญาณ ๓” ได้แก่ (๑) “อนิจจานุปัสสนา” คือ เห็นไม่เที่ยงเป็นไม่เที่ยง (๒) “ทุกขานุปัสสนา” คือ เห็นทุกข์ก็เป็นทุกข์ (๓) “อนัตตานุปัตสนา” คือ เห็นอนัตตาก็เป็นอนัตตา อันทำให้เกิด (๑) *ชวนปัญญา-ปัญญาเร็ว* (๒) *นิพเพธิกปัญญา-ปัญญาดับกิเลส* และ (๓) *มหาปัญญา-ปัญญามาก*
- (๔) ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ คือ “ปฏิภาณปฏิสัมภिता” อันเป็นสมุฐานของ (๑) ความคิดริเริ่ม (๒) ความคิดสร้างสรรค์ (๓) ความคิดประยุกต์ดัดแปลงต่อขอดปัญญา ในข้อนี้ให้รวมเป็น “*จตุปฏิสัมภิตาญาณ*”
- (๕) ความฉลาดเชี่ยวชาญใน “โกศล ๓” ได้แก่ (๑) “อายุโกศล” คือ ความฉลาดในความเจริญ หรือ รบรู้อายุทางเจริญ และเหตุของความเจริญ (๒) “อุปายโกศล” คือ ความฉลาดในความเสื่อม หรือ รบรู้อายุทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม (๓) “อุบายโกศล” คือ ความฉลาดในอุบาย หรือ รบรู้อายุวิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ

ในอันดับต่อไปนี้ ให้เปรียบเทียบกระบวนการคิดของสมองมนุษย์ คือ “เครื่องชีวภาคสมองคน” กับหน่วยประมวลผลกลางของคอมพิวเตอร์ คือ “เครื่องจักรสมองกล” ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมาประมาณ ๑ ศตวรรษ คือ ในช่วงกลางปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ (คำว่า Computer เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ ๑๗ ในภาษาฝรั่งเศส ส่วนภาษาลาติน คือ Computare นั่นคือ From *com-* ‘together’ + *putare* ‘to settle an account’) ดังนี้

เครื่องชีวภาคสมองคน	เครื่องจักรสมองกล
(๑) ฐานข้อมูล – ภูมิปัญญาธรรม (ไตรสิกขา)	(๑) Windows Application Package
(๒) ภาษาสมมุติสัจจะ – ภาษาปรมัตตสัจจะ	(๒) Computer Programming Languages
(๓) กระบวนการรับรู้	(๓) ไม่มี (มนุษย์เตรียมข้อมูลให้)
(๔) กระบวนการเรียนรู้	(๔) ไม่มี (มนุษย์เตรียมข้อมูลให้)
(๕) การประมวลผลข้อมูล	(๕) มีหน่วยประมวลผลกลาง
(๖) กระบวนการคิดมี อดติ ทิฏฐิ วิปาส วิสุทธิ	(๖) กระบวนการคิดเป็นระบบตรรกในคณิตศาสตร์
(๗) ประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา	(๗) ประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับโปรแกรมและชุดข้อมูล
(๘) กระบวนการตัดสินใจเกิดขึ้นในตัวบุคคล	(๘) กระบวนการตัดสินใจเป็นเรื่องของมนุษย์
(๙) มนุษย์เปลี่ยนแปลงสถานะเป็นพระอรหันต์ได้	(๙) ไม่มีคอมพิวเตอร์อรหันต์ หรือ พระธาตุ
(๑๐) มนุษย์ผู้โง่และฉลาดเป็นนายตนเอง	(๑๐) มนุษย์ผู้ฉลาดเท่านั้นเป็นนายคอมพิวเตอร์

ด้วยเหตุนี้ คอมพิวเตอร์จึงทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยมนุษย์ (Human Being Facilitator) แต่ในอนาคตนั้น มนุษย์ด้วยกันเป็นผู้ใช้อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ด้วยกันเอง คอมพิวเตอร์จะดีหรือชั่ว ก็มนุษย์เป็นผู้ป้อนข้อมูลเกณฑ์ตัดสินใจให้เครื่องจักรสมองกลพิจารณาและดำเนินการตามนั้น กระบวนการคิดประมวลผลของคอมพิวเตอร์ ย่อมเป็นไปตามขั้นตอนในชุดคำสั่ง ที่ทำงานไปตามระบบโครงสร้างของสมการคณิตศาสตร์นามธรรมขั้นสูง เพราะความรู้สึกรู้สึกในอารมณ์ของมนุษย์มีความเร็วสูงที่ละเอียดที่ประกอบด้วยระบบประสาทที่สัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายทั่วร่างกายในทุกอวัยวะและเซลล์ มนุษย์ยังไม่สามารถประดิษฐ์เครื่องจักรกลชนิดใดในโลก ให้มีความรวดเร็วในการประมวลผลเท่าจำนวนเซลล์ของมนุษย์ ที่มีปฏิริยาชีวเคมีทุกวินาที นั่นคือ ร่างกายมนุษย์มีจำนวนเซลล์ภายในร่างกายมากกว่า **100 Trillion Cells** ($1,000,000,000,000,000 = 10^{18}$) ซึ่งแต่ละวินาทีจะมีปฏิริยาเคมีในร่างกายมากกว่า **500 Quadrillion / Second Chemical Reactions** ($500,000,000,000,000,000,000,000 = 10^{24}$) ยกเว้น มนุษย์จะเชื่อมโยงระบบสมองที่ถ่ายเทข้อมูลอันมหาศาลให้คอมพิวเตอร์ประมวลผลแทนในทันที ที่จะกลายเป็น “มนุษย์กึ่งหุ่นยนต์” (Humanoid) ตัวอย่าง มนุษย์โลกคนญี่ปุ่นได้พยายามสร้างแหล่งสำรองข้อมูลที่มีความสามารถบรรจุข้อมูลได้ไม่จำกัด เป็นจำนวนมหาศาล ที่เรียกว่า “Bio-Micro Chip” ที่เป็นเซลล์จากมนุษย์หรือสัตว์ เช่น เนื้อไก่ เนื้อวัว เป็นต้น แต่อย่าไปกังวลกับเรื่องให้มาก เดี่ยวจะชักชวนกันไปรอผลงาน

ถึงประดิษฐ์นี้กันอย่างลุ่มหลง เพราะใครมี “**ไบโอไมโครชิพ**” ติดตั้งในตัว ถ้าออกไปไหนหรือเดินกลางทุ่ง
ช่วงมีฟ้าฝนรุนแรง ก็โดนฟ้าผ่าแน่นอน เช่น ควายแควอีสานเมื่อไม่นานมานี้ ถูกฟ้าผ่าตาย ๕ ตัว พร้อมกัน
ช่วงเดินกลับคอกขณะฝนกำลังมา เป็นต้น แต่ในกรณีนี้ ลองศึกษา “ความเป็นอัจฉริยะของหมอลำหรือลิเก”
ให้เป็นกรณีตัวอย่าง เรื่องความจำอันเหนือโลก ที่ท่องจำบทกลอนร้อยรำได้เป็นเล่มๆ ไม่มี “**ไบโอไมโครชิพ**”
ติดตั้งอะไรทั้งสิ้น แต่ครูเพลงให้เรียน “**มนต์อ้อ**” โดยฟังตะกรุด หรือมีผ้ายันต์ ทำให้ร้องหมอลำได้เหมือน
ต้นฉบับกลอนตำราอื่นๆ แถมทำให้ผู้ฟังหลงไหลตามเสียงกลอนนั้นได้อีกด้วย เป็นลักษณะมหานิยมไปใน
ตัว ชนิดแม่ยกพ่อยกบ้านขาดสติไปเลยจนถึงเซียงคานทะเลลูแม่น้ำโขง แต่ถ้าทำผิดข้อห้าม “**ก็กลายเป็นปอบ**”
เพราะเป็นเรื่องคุณไสย หรือเวทมนต์ทางไสยศาสตร์ ที่พระอริยสงฆ์ไม่กล่าวสรรเสริญ แต่ถ้าศึกษาศักยภาพ
ทางสมองของพระอรหันต์ที่จดจำพระไตรปิฎกได้หมดนี้ นำมาทำการศึกษามากกว่า เพราะเป็นพุทธปัญญา
ญาณจริงๆ ทำผิดศีลทุกศีล ต้องปาราชิกอาบัติ “**ไม่ยอมเป็นปอบ**” แต่เรียกว่า “**อล์ซซี**” คือ พวกหน้ามีนหน้า
ด้าน ควรให้ลาสิกขาเสีย

ผู้รู้นักวิทยาศาสตร์ทางโลกตะวันตกกำลังเริ่มสนใจอย่างจริงจังกับการทดลองด้านพลังจิต เช่น “**โทรจิต**”
(Telepathy) หรือ “**ญาณทัตตนะที่เป็นเรื่องมนมยิทิ**” (ข้อ ๒ ในวิชา ๘) หมายถึง ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ ฤทธิ์
ทางใจ คือ นิรมิตกายอื่นออกจากกายนี้ คุชชั๊กไล่จากหญ้าปล้อง ชักดาบจากฝัก หรือชักงูออกจากคราบ เพื่อ
ใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ที่เหนือโลกในอำนาจของธรรมชาติต่างๆ หรือ “**อำนาจพลังจักรวาล**”
ข้อนี้ผิดศีลระดับ “**มัชฌิมศีล**” เพราะถือเป็น “**เดรัจฉานวิชา**” เพราะเป็นเรื่องหมกมุ่นในการพอกพูนกิเลส
ค้นหา มากกว่าการแสวงหาโมกขธรรม เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ไม่ใช่ทางไปสู่กระแส
แห่งพระนิพพาน วิชาเหล่านี้ เป็นผลวิบากของการเจริญสมาธิถึงระดับ “**จตุตถฌาน**” (อุเบกขา-เอกัคคตา) ทำ
ใ้บุคคลนั้น มีฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้ คนไร้ปัญญาที่จะขาดสติหลงทางมกมายในฤทธิ์นั้น เช่น ชอบทักทายวาสนา
คนไปทั่ว ที่เรียกว่า “**อาเทศนาปาฏิหาริย์**” (ข้อ ๒ ในปาฏิหาริย์ ๑) หมายถึง ปาฏิหาริย์คือการทายใจ รอบรู้
กระบวนของจิตจนสามารถกำหนดอาการที่หมายเล็กน้อยแล้วบอกสภาพจิต ความคิด อุปนิสัยได้ถูกต้องเป็น
อัศจรรย์) อาการเช่นนี้ เรียกว่า “**เข้าไม่อุเบกขาได้จริง-ยังมีไข้อยู่**” ไม่ใช่กิจของผู้ที่ประเสริฐแล้ว ยังไม่รักษา
ธรรมตามคำสอนของพระศาสดาให้ครบ ยังไม่ซาบซึ้งอย่างแท้จริงในเรื่อง “**คุณ ๕ ประการ**” ซึ่งเมื่อเกิด
ความประมาทในคุณชาติทั้ง ๕ ประการนี้แล้ว ย่อมรับวิบากแห่งความประมาทในธรรมทั้งหลาย เพราะมีคบ
หาความเป็นหมู่คณะกับฝูงชนผู้หลงทิศ เจริญกุศลกรรมประกอบใน “**โยนิโสมนสิการ**” ไม่ทันการ ชอบมีข้อ
แก้ตัว “**ไม่เป็นไรหรอก... สักครั้งเดียวก็พอ**” คือ ยังไม่รู้ตัวว่า กำลังอยู่บนเส้นทางแห่งความวิบัติ เพราะไม่
สำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๖ ประการ อย่างจริงจัง จะกล่าวถึงรายละเอียด “**คุณ ๕ ประการ**” อีกครั้ง เพื่อเป็นเครื่อง
เตือนสติเล็กๆ น้อยๆ แก่สทธรรมทั้งหลาย ดังนี้

ว่าด้วย คุณ ๕ ประการ

(พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิ่นฉาสกั เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 233 FILE 17)

“คุณ ๕” นี้ (ความมักน้อย-ความสันโดษ-ความขัดเกลากิเลส-ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย-และ-การปรารถนาความเพียร ให้เปรียบเทียบกับ “ลักษณะตัดสินธรรมวินัย” ได้แก่ (๑) **วิราคะ**-ความคลายกำหนด (๒) **วิสังโยค**-ความหมดเครื่องผูกมัด (๓) **อปยะ**-ความไม่พอกพูนกิเลส (๔) **อัปปัจฉตา**-ความอยากอันน้อย (๕) **สันทุฎฐิ**-ความสันโดษ (๖) **ปวิวก**-ความสงัด (๗) **วิยารัมภะ**-การประกอบความเพียร (๘) **สุภรตา**-ความเลี้ยงง่าย ธรรมทั้งหมดหมวดนี้ ตรัสแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี) ของภิกษุที่บรรพชาแล้ว ก็จักช่วยให้กถาวัตถุ ๑๐ บรรพชาอย่างไร

อธิบายว่า: ในจำนวนคุณธรรมทั้ง ๕ นั้น กถาวัตถุ ๓ ประการ คือ (๑) **ความเป็นผู้มักน้อย** (๒) **ความสันโดษ** และ (๓) **การปรารถนาความเพียร** ที่มาในพระบาลีนั้นนั้นแล รวมกันเข้าได้กับ “**ศีลเลขธรรม**” เพราะว่า “**ศีลเลขธรรม**” นี้ เป็นชื่อของกถาวัตถุเหมือนกันทุกข้อ สมด้วยพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า:

“ดูก่อนอานนท์ ก็แลกถานี้ นั้น เป็นเครื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง **สะดวกแก่การเปิดเผยจิต** คือ ออกจากกิเลส เป็นไปถึงพร้อมด้วย เพื่อ (๑) “**นิพพิทา-เอกัณฑนิพพิทา**” คือ ความหน่ายสิ้นเชิง ไม่หลงไหลเคลิบเคลิ้ม โดยส่วนเดียว เพื่อ (๒) “**วิราคะ**” คือ การสละกิเลส ความคลายกำหนด ไม่ยึดติดรัดตัวเป็นอิสระ เพื่อ (๓) “**นิโรธะ**” คือ การดับกิเลส ความดับ หมดกิเลสหมดทุกข์ เพื่อ (๔) “**อุปสมะ**” คือ การสงบระงับกิเลส ความสงบ เพื่อ (๕) “**อภิญญา**” คือ ปัญญาอันยิ่ง ความรู้ยิ่ง ความรู้ชัด เพื่อ (๖) “**สัมโพธิ**” คือ การตรัสรู้ เพื่อ (๗) “**พระนิพพาน**” คือ ความดับสนิทแห่งกิเลส กถานี้ นั้นคืออะไรได้แก่ “**อัปปัจฉถา**” (กล่าวด้วยความมักน้อย)” หมายเหตุ: ธรรมทั้งหมดในข้อนี้ ฟังรู้ว่า เป็นธรรมเป็นวินัย เป็นสัตตสุตตสัน คือ “**คำสอนของพระศาสดา**” ได้ตรัสแก่พระอุบาลีด้วยเช่นกัน

ความพิสดารเป็นดังว่ามานี้ คุณ ๕ ประการบรรพชา ก็จักช่วยให้กถาวัตถุ ๑๐ บรรพชาได้อย่างนี้

นอกจากนี้ ให้พิจารณาถึง “**กถาวัตถุ ๑๐**” อันเป็นเครื่องจรจร โลงให้จิตใจระลึกรด้วยอนุสติในการเข้าถึงกระแสแห่งอริยมรรค หรือ “**กระแสแห่งพระนิพพาน**” ให้สถิตอยู่ในจิตใจตลอดเวลา ดังนี้

“กถาวัตถุ ๑๐” หมายถึง ถ้อยคำที่ควรพูด เรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ ฉะนั้น ฝ่ายฆราวาสก็ไม่ควรไปฝืนข้อห้ามในกถาวัตถุดังกล่าวนี เพราะ “บาปจะกินหัว” ด้วยความไม่เหมาะสม ได้แก่

- (๑) “**อัปปีจกถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย
- (๒) “**สันตุฎฐิกถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ
- (๓) “**ปวิเวกถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายสงัดใจ
- (๔) “**อสังคคกถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่
- (๕) “**วิริยารัมภกถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาความเพียร
- (๖) “**สีลกถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล
- (๗) “**สมาธิกถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น
- (๘) “**ปัญญากถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา
- (๙) “**วิมุตติกถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์
- (๑๐) “**วิมุตติญาณทัสสนกถา**” ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์

อย่างไรก็ตาม เพื่อไม่ให้กลายเป็นกลุ่มชนผู้หลงทิศแบบไม่รู้ตัวอีก ให้พิจารณาธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติให้ลู่ถึงความดีจนเข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพานได้ ซึ่งจะปฏิบัติส่งสุดพร้อมด้วย “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” และ “อนุปัสสนา ๗” กับ “มหาวิปัสสนา ๑๘” อันเป็นฐานสำคัญในการอนุรักษ์ “โยนิโสมนสิการกัมมัฏฐาน” ด้วยธรรมทั้งหลาย ดังนี้

“อปัลณกปฏิบัติ ๓” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยพ้นจากทุกข์อย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด ได้แก่

- (๑) “**อินทริยสังวร**” คือ **การสำรวมอินทริย์** นั่นคือ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖
- (๒) “**โภชนมัตตัญญูตา**” คือ **ความรู้จักประมาณในการบริโภค** นั่นคือ รู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนานมัวเมา
- (๓) “**ชาคริยานุโยค**” คือ **การหมั่นประกอบความดีไม่หิ้นแก่นอน** นั่นคือ ขยันหมั่นเพียร ตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป

ฉะนั้น การหมั่นประกอบความเพียรในการเจริญ “โยนิโสมนสิการ” ในธรรมทั้งหลายอย่างสืบเนื่อง อยู่
เนื่องๆ เป็นนิตย์ จึงเป็นกิจวัตรสำคัญของผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาในพระพุทธศาสนา “โยนิโสมนสิการ” จึง
เป็นกระบวนการคิดที่ละเอียดมีขั้นตอนกฎวิธีในการใช้เหตุผลตามเหตุปัจจัยที่มาสัมพันธ์กัน ทำให้เกิด
สภาวะธรรมใดๆ เป็นธรรมดา และดับไปเป็นธรรมดา เช่นกัน กระบวนการคิดนี้ ย่อมประกอบด้วยหลักธรรม
ที่เป็นแกนสำคัญที่ทำให้เกิด “ปัญญาเห็นธรรม” เช่นกัน ได้แก่ (๑) **ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์**
๒๒ (๒) ปฏิจสุมุปปาท ๑๒ (๓) ไตรลักษณ์ (๔) อริยสัจ ๔ (๕) โภธิปักกียธรรม ๓๗ (๖) อนุปัสสนา ๗
(๗) มหาวีปัสสนา ๑๘ (๘) ปฏิสัมภิตา ๔ เป็นอย่างน้อยโดยที่ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ต้องพิจารณาให้ประชุม
รวมกันเป็นเอกภาพเดียวกัน (สหชาตธรรม = Universality) โดยธรรมทั้งหลายไม่ล่วงละเมิดซึ่งกันและกัน มี
เอกเทศแตกต่างกัน (ปัจเจกัตตลักษณะ = Uniqueness) แต่ในความเป็นจริง ก็คือ “อภิญญูธรรม” ทั้งหมด
คือ ธรรมทั้งหลายที่ควรรู้อย่าง ซึ่งการพิจารณา “อภิญญูธรรม” นั้น ทำให้เกิดวาระรับผิดชอบอันเป็นกิจวัตร
ประจำวันที่ต้อง “**มนสิการกรรมฐาน**” ด้วยจิตที่เป็นสมาธิบริสุทธิ ปราศจากนิวรณ์ ที่เรียกว่า “**จตุตถฌาน**”
และมี “**ญาณทัสสนะ**” ที่ปฏิสังยุตด้วย “**พุทธปัญญาญาณ**” แต่ถ้ามีปรารถนาในความเสื่อมแห่งการเป็นอยู่
แบบ “**นักกัมมัญฐานจี้กลาก**” (พวกไฟลามทุ่งตามสมัยนิยม) นั้น ก็คงไม่ใช่ทางเข้าสู่กระแสแห่งอริยมรรค
อย่างแน่นอน เพราะไม่รู้จริงใน “อภิญญูธรรม” อันเป็น “**ญาณธรรมแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘**” เพราะฉะนั้น
การเจริญภาวนานั้น จะต้องเป็น “**การเจริญพุทธภาวนา**” อย่างจริงจังเท่านั้น อันยอมไม่เป็น “**สมาธินอก**
พระพุทธศาสนา” และ “**วิปัสสนานอกพระพุทธศาสนา**” เช่นกัน ซึ่งจะต้องเป็นจิตและปัญญาของผู้
ประเสริฐและเจริญแล้วเท่านั้น มี “โยนิโสมนสิการ” เจริญสืบเนื่องด้วยความถึงพร้อมสมบูรณ์อย่างแท้จริง.

